

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ**

ISSN 2307-3179 (Print)

ВІСНИК АГРАРНОЇ ІСТОРІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 43-44

Київ – 2023

**ВІСНИК
АГРАРНОЇ
ІСТОРІЇ**

43-44'2023

Науковий журнал

Редакційна колегія:

М.А. Журба (*головний редактор*),
В.А. Вергунов, В.О. Доценко,
М.П. Жолоб, І.А. Коляда, С.С. Падалка,
О.В. Потильчак, В. Сукарев

**BULLETIN OF
AGRARIAN
HISTORY**

Editorial Board Members:

Zhurba M. (*Editor-in-chief*),
Dotsenko V., Koliada I.,
Padalka S., Potylchak O., Sukarev V.,
Vergunov V., Zholob M.

43-44'2023

Scientific journal

УДК 94:63(100)

В 53

DOI: 10.31392/VAN-2023.43-44

Засновники:

- Український державний університет імені Михайла Драгоманова
- Національний університет біоресурсів і природокористування України
- Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН України

*Свідоцтво про державну реєстрацію:
КВ № 19525 – 9325 Р від 13.11.2012 р.*

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 894 від 10.10.2022 р. журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з історичних наук (спеціальність 032 історія та археологія)

Журнал індексується в міжнародній наукометричній базі Google Scholar

Офіційна інтернет-сторінка видання:
<https://agrarian-history.com.ua>

Адміністратор сайту:

С. Діхтяр

Адреса редколегії:

03037, м. Київ,
вул. Освіти, 6, каб. 16
тел.: (044) 520-12-05;
e-mail: zholobb@gmail.com

Друкується за рішенням:

Вченої ради історичного факультету
УДУ імені Михайла Драгоманова
(протокол № 7 від 28.06.2023 р.)

Підп. до друку 29.06.2023

Формат 70 x 108 1/16.

Папір офсет. Друк. різогр.

Ум. автор. арк.: 28,5

Наклад 50 прим.

Друк: ТОВ «ТВОРИ»

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен та інших відомостей.

**КОРОНА СВЯТОГО ІШТВАНА.
УГОРСЬКА СЕРЕДНЬОВІЧНА МОНАРХІЯ ЗА ПРАВЛІННЯ ДИНАСТІЇ
АРПАДІВ**

Пилипчук Ярослав Валентинович

доктор історичних наук,

старший викладач кафедри всесвітньої історії та археології,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ

e-mail: pylypchuk.yaroslav@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9809-3166>

***Анотація.** Ця стаття присвячена історії династії Арпадів у 1063-1301 рр. Після заволодіння угорських язичників у середині XI ст. влада в Угорському королівстві перейшла до Шаламона I, який зміг утвердитись на престолі за допомогою німців. Шаломон I був слабким правителем, який спирався на німецьку та печенізьку допомогу. Нащадки Ендре I Геза I та Ласло I зміцнили державу і змогли відбити вторгнення з боку печенігів і кипчаків. Коломан I реалізував претензії на хорватську корону, яку мав ще Ласло I. Угорські королі неодноразово вторгались на територію Галичини і мали плани зробити цю територію такою ж частиною Корони Святого Іштвана як і Хорватію. У міжусобицях на Русі Арпади були прибічниками київських князів, які знаходились у ворожнечі з галицькими князями. Ще одним яблуком роздору була Далмація. За контроль над цим регіоном Угорщина вела боротьбу з Венецією. Середина XII ст. пройшла під знаком воєн з Візантією. Угорські королі були вимушені стримувати тиск Мануїла I Комніна за правління якого Візантійська імперія досягла такого ж рівня могутності як і за імператорів Македонської династії. Угорщина була вимушена тимчасово поступитись Славонією, Хорватією та Далмацією. Апогеєм могутності угорських королів стало правління Бели III, коли угорці відвоювали у Візантії Славонію, Хорватію, Далмацію та на деякий час окупували Галичину. Король Імре II став союзником Візантії проти відновивших свою державність Сербії та Болгарії. За часів правління Ендре II угорський король пішов на поступки баронам. Це було зумовлено масштабними зовнішньополітичними проектами Ендре II. Протягом майже всього свого правління він вів боротьбу за Галичину проти волинських Романовичів та смоленських Ростиславичів, а також взяв участь у П'ятому хрестовому поході у 1217 р. Ще одним великим проектом була християнізація кипчаків, який був реалізований у створенні у 1228 р. Куманської єпископії. Спадкоємець Ендре II Бела IV постав перед значними викликами. Він протистояв агресії австрійського герцога Фрідріха II Бабенберга та монгольській навалі. Спроба включити Галичину та Штірію в склад Угорщини провалилась внаслідок протидії з боку Данила Романовича та Пшемисла II Оттокара. Угорська зброя була щасливою тільки у конфлікті з болгарами. Наступник Бели IV Іштван V мав значні проблеми з баронством. Криза Угорського королівства при правлінні Ласло IV тільки поглибилась. Проти монарха бунтували Гюткеledi, Кьосози, Бабонічі. Спроба короля спертись на кипчаків зустріла опір з боку світської та церковної аристократії. У правління Ласло IV у зовнішній політиці Угорщина могла похвалитись вдалим захистом країни від вторгнення Золотої Орди у 1285 р. та перемогою над чехами у битві на Моравському полі у 1278 р. Внутрішня політика була провальною та король загинув внаслідок змови аристократів у 1290 р. Останній угорський король Ендре III був сином бастарда Іштвана Постума і все своє правління був змушений воювати проти претендентів з боку династій Габсбургів та Анжу, а також против*

самозванця Ендре Славонського. Антикоролівську фронду склали угорські магнати Кьосогі та хорватські магнати Бабонічі та Франкопани. Хорвати підтримували претензії на престол з боку династії Анжу.

Ключові слова: Арпади, Ласло I, Бела III, Ендре II, Бела IV, Ласло IV, Ендре III, Угорщина, Візантійська імперія, Сербія, Галицько-Волинська держава, Хорватія, Кьосогі, Бабонічі, Гюткеледі.

Постановка проблеми. Одним із найвживіших регіонів Європи є Центральна Європа. З моменту свого утворення Угорське королівство грало в ньому ключову роль. У сфері нашого інтересу перебуває історія Угорщини від моменту остаточного утвердження католицизму в Угорщині у 1063 р. та до часу Угорського Інтеррегnumу у 1301 р. Періоди 896 – 999 рр. та 1000 – 1062 рр. були нами розглянуті в окремих статтях.

Мета дослідження. Ми ставимо собі за мету дослідження зовнішньої політики Угорщини у вказаний вище період часу.

Історіографічний огляд. Історіографія історії Угорщини є розлогою. У даному дослідженні ми зосередимося лише на основних працях. Передусім варто виокремити угорських дослідників П. Енгеля, Л. Контлера, М. Мольнара, М. Фонт, Ф. Макка, А. Жолдоша, Д. Крішто, К. Сабо, І. Карачоня, А. Бараня, Л. Ердеї, Г. Барабаш, Н. Беренд. Російська історіографія представлена працями К. Грота, В. Шушаріна, М. Юрасова. Т. Селеджан, Ф. Курта, Дж. Файн, П. Стефенсон є представниками західної історіографії. Серед українців історією Угорщини займалися О. Головка, М. Волошук, В. Мандзяк, М. Костик.

Виклад основного матеріалу. Після того як у Угорщині остаточно перемогли християнство у 1063 р. зійшов Шаламон I. Він народився у родині короля Ендре I. У 1055 р. Ендре I відсторонив від влади Белу I проголосивши спадкоємцем Шаломона. Бела I скористався повстанням угорських язичників та призвав собі на допомогу польського короля Болеслава II. У 1063 р. похід на Угорщину здійснив кайзер Священної Римської імперії Генріх IV, який був шурином Шаломону. Німці прийшли в Угорщину за запрошенням Шаломона. Бела I загадково помер напередодні вторгнення німців. Принці Ласло, Геза та Лампберт втекли до Польщі. За допомогою німців Шаломон зійшов на престол. У 1065 г. він одружився з Юдіт Швабською. Зв'язки з Угорщиною підтримувала і Русь. На угорській герцогині був одружений Ростислав Ярославич, який правив Тмутараканю. Після смерті чоловіка у 1065 г. герцогиня повернулася до Угорщини. У 1068 р. Шаломон перемиг вторгшигся до Трансильванії печенігів. У 1071 р. угорські війська атакували Белград, який тоді належав Візантійській імперії. У 1072 р. Геза відправив посольство до Русі з проханням допомогти проти Шаломона. У 1072 р. ромеї відвоювали Белград. Тоді Геза закликав собі на допомогу Шаломона і разом вони здійснили похід на візантійських Ніш. Під час цього похода Геза, зазнавши поразки, залишив короля сам на сам з візантійськими полководцями. Завершивши похід Шаломон бажав його покарати і позбавити титула бана. У 1074 р. Шаломон I надав допомогу синам Бели I Ласло та Гезі против карантанців та венеційців. У тому ж році розгорнулася боротьба за престол. Геза та Ласло виступили проти короля. У битві на Кемейській рівнині Шаломон завдав поразки Гезі. На допомогу Гезі виступив Ласло, який закликав на допомогу війська польського короля Болеслава II.

У битві при Модьороді Шаломон I був переможений, а його німецькі воїни перебиті. Коли Шаломон I втратив трон, то Генріх IV здійснив новий похід на Угорщину. Німці дійшли до Ваца. Наслідком німецького вторгнення було те, що Шаломон отримав Мошон та Пожонь. Геза I зміг втримати престол за допомогою Ласло. За часів свого правління Шаломон здійснив набіг на Ніш і викрав з цього міста мощі Святого Прокопія. Він їх розмістив у Сирмії, де були вже мощі Святого Деметрія. Коли Мануїл I Комнін у 1165 р. завоював Сирмію, то він повернув мощі Святого Прокопія до Ніша. У угорській латиномовній традиції провінція Сирмія мала назву Мархія. У цьому регіоні діяла католицька архієпископія Мархії. Також на цих землях існувала православна митрополія Туркії (Угорщини), яка була у регіоні з часів Айтона на початку XI ст. Сирмія відомий у словянській традиції як Славонія. Адміністративний центр Славонії знаходився у місті відомому ромеям як Франгохоріон (Фрушка Гора). Напроти візантійського Бранічево знаходилося угорське місто Харам. Навпроти Белграду ж знаходилось місто Землін (Земун). Коли хрестоносці Петра Пустинника у 1096 р. з'явилися у Мархії, то нею керував Гуз, який був одним із найбільш шанованих людей провінції. Цей Гуз був тюрком з огузів. Також містами на візантійсько-угорському кордоні були міста Сегед та Арад на річках Марош та Тіса. Стосовно правління Гези I, то він надав Ласло посаду бана. Папа римський Григорій VII продовжував вважати Шаломона законним королем. Сам Шаломон захопив із собою королівську скарбницю. Геза I не став слухати папу римського, а прийняв корону від візантійського імператора Михайла VII Дуки. Геза I підтримував з ромеями дружні відносини. Він одружився на з Сіннаденою, яка була племінницею Нікіфора Вотаніата. Також дружніми були відносини Гези з папою римським. Геза I помер у квітні 1077 р. Геза I провів свої ранні роки у Польщі. Його племінником був польський король Болеслав II. За наказом Гези I був споруджений собор у Ваці. У квітні 1077 р. Геза I помер. Престол успадкував його брат Ласло I. Новий король вважався подібно Іштвану I ідеальним володарем. Він доклав значних зусиль у утвердженні католицизму в Угорщині. У 1192 р. він був канонізований. У угорських хроніках Ласло названий "Святим". Він зображувався як той, хто перемагає східних кочівників – кунів. Ласло I вдалось на деякий час вмовити Шаломона зректися престолу. У 1078 р. він одружився на Аделаїді доньці німецького антикороля швабського герцога Рудольфа. У 1079 р. німецький кайзер Генріх IV здійснив невдалий похід. У 1083 р. Шаломон взяв участь у змові проти Ласло I. Проте заколот був невдалим і Шаломон був ув'язнений у Вишеграді. З нагоди канонізації Іштвана I Ласло I подарував Шаломону амністію, проте той втік до печенігів. У 1085 р. Шаломон привів печенігів на Угорщину, проте Ласло I завдав поразки кочівникам у битві під Кішвардою. Залишок свого життя Шаломон провів серед печенігів. Він загинув разом з печенізьким вождем Челгу під час війни проти Візантії. Під час правління Ласло I окрім Іштвана I канонізували сина Іштвана I Імре I та єпископа Гелерта. У 1083 р. мощі Іштвана I були перепоховані у Секешфехерварі. У 1090 р. померла дружина Ласло I Аделаїда. Другою дружиною була княжна з династії Рюриковичів. У 1091 р. король заснував абатство Святого Жиля в Шомоді. У 1091 р. в Хорватському королівстві померла вдова короля Дмитра Звонимира Олена, яка сама походила з Арпадів. Угорці вважали себе в праві претендувати на престол Хорватії. У 1091 р. Ласло I заснував дев'яте угорське єпископство в Градеці (Загребі). У 1092 р. Ласло I воював проти теробовлянського

князя Василька Ростиславича. В Хорватію ж правити він призначив свого племінника Альмоша, котрий був сином Гези I. Хорватська знать не примирилась з пануванням угорців і обрала своїм королем Петара Свачича. При королі Ласло I угорці завоювали у хорватів Славонію. Статус Славонії нагадував статус Трансильванії і нею правив угорський бан. В церковному відношенні Славонія підпорядковувалась архієпископу Калоча. Хорватія та Далмація ж належали до митрополії Спалато (Спліта) та Зари (Задара). Хорватія та Далмація вважались окремим королівством. Славонія сплачувала данину угорцям хутром, проте при Коломані I данина була замінена податком. Славонія була зроблена звичайною провінцією Угорщини. У Ласло I не було синів, тільки донька Пірошка. Він одружив її на спадкоємці візантійського престолу Іоанні Комніні. Ласло I вперше серед угорських правителів прийняв титул короля Лодомерії та Галичини. У 1095 р. Ласло I помер. Престол перейшов до Коломана I, котрий був старшим братом Альмоша. Цей король був кульгавим, напівсліпим та горбатим, проте незважаючи на недоліки здоров'я був одним із видатних угорських правителів. У травні 1097 р. військо угорців здобуло вирішальну перемогу над хорватами в битві на горі Гвозд. Того ж року угорці взяли хорватський порт Біоград-на-Мору. У 1098 р. угорці уклали союз з венеційцями проти сицилійських норманів. Самі венеційці зайняли міста Спліт та Трау (Трогир). Анексія всієї Хорватії відбулась дещо пізніше – у 1102 р. Підпорядкувати Хорватію відразу завадила війна з русинами, а також внутрішня усобиця зі своїм братом Альмошем. У 1099 р. військо угорців було переможено в битві на річці Вягрі поблизу Перемишля силами Володаря та Василька Ростиславичів. На допомогу русинами прийшли лукоморські кипчаки Алтуноби. У 1100 р. Святополк Ізяславич, який правив у Києві, звернувся за допомогою до Коломана I, пославши до нього свого сина Ярополка. Підпорядкування хорватів угорцям було документально закріплено *Pacta Conventa* 1102 р. Була укладена угорсько-хорватська династійна унія. Хорватські історики підкреслювали, що підпорядкування Хорватії мало договірний характер, угорські ж історики прямо говорили про завоювання Хорватії. Так чи інакше Коломан I був коронований хорватською короною у Біограді-на-Мору. За хорватською знаттю залишалось право скликати представницький орган – Сабор. Хорватські пани мали автономію у внутрішніх справах. Стосовно Далмації, то у Спліті та Задарі були розміщені угорські гарнізони. Угорці знаходились і на островах Крк, Осор та Раб. Угорський король залишав собі дві треті мита з далматських міст. У 1104 р. претендент на угорський престол Альмош уклав союз з Володимиром Мономахом. У 1105 р. угорці захопили Задар, а у 1108 р. увійшли в Трогир. На свій бік угорський король також залучив папу римського відмовившись від інвеститури своїм єпископам у 1106 р. Ромеї побоювались можливості альянсу угорців з сицилійським норманом Боемундом. Король Коломан I отримав лояльність приморських міст надавши їм привілеї. Далматські міста стали платити данину угорцям, як до того давали данину хорватам. У Задар був призначений угорський ішпан Кесар. Угра командуючий угорським флотом мав базу на острові Крк. У Спліті знаходився угорський ішпан. У 1105 чи 1106 рр. побоюючись Коломана I в Пассау в Баварію втікає Альмош. У 1106 р. Коломан I планував похід на Русь. Київський князь зберігав зв'язок з Угорщиною до самої своєї смерті у 1113 р. Ф. Макк вбачає у шлюбі Альмоша з Предславою Святополковоною зміцнення Святопоком матримоніальних зв'язків з Рюриковичів. У 1111 р. дані про успіх

походу Володимира Мономаха проти кипчаків дійшли до угорців. Коломан I прагнув щоб престол не дістався Альмошу. У Коломана було два сина від шлюбу донькою сицилійського короля Бузіллою. Один із його синів Ласло помер у 1112 р. у віці 11 років. Стосовно ж Іштвана, то він хоча і став королем Іштваном II, проте помер бездітним. У 1112 р. Євфимія прибула до Угорщини. Д. Дьорфі вказував що, Коломан I сподівався на союз з Володимиром Мономахом. Ф. Макк ж вважав, що угорський король прагнув розширити коло своїх союзників на Русі. Причиною розвалу Євфимії та Коломана I стала подружнтя невірність князівни, коли вона вже була вагітна від короля. Євфимія була вислана назад у Київ до Володимира Мономаха. Венеційський дож Орделафо Фальєрі був вимушений відмовитись у 1107 р. від титула правителя Хорватії та Далмації. Хорватська знать продовжувала жити за своїми законами та звичаями. Проте угорська знать почала отримувати землі в Хорватії. У 1100 та 1115 рр. Коломан I видав зведення законів внаслідок чого й отримав призвисько Коломан Книжник. Він ще відзначився тим, що скасував відьомські процеси, оскільки не вірив у відьом. Коломан. У 1106 р. Альмош звернувся за допомогою до польського короля Болеславу III Кривоустому. Проте у 1107-1109 рр. Болеслав III Кривоустий був союзником Коломана I. Тільки на початку конфлікту у 1107 р. Альмош набрав собі військо у Польщі. У 1108 р. Коломан надав грамоти далматським містам. У 1108 р. Коломан I титулювався королем Угорщини, Хорватії та Далмації. Болеслав III Кривоустий звернувся по допомогу до Коломана I. У 1108 р. Коломан здійснив вторгнення до Моравії. 1108 р. німецьке військо вдерлося у Нітранське герцогство та взяло в облогу Пожонь. Тоді ж союзник німців чеський король Святополк спустошив долину річки Ваг. Проте Генріх V після партизанської війни угорців в тилу свого війська був змушений укласти мирний договір з угорцями. У 1109 р. правитель Чехії Святополк разом з моравським маркграфом Оттоном здійснив похід на Нітру. У 1113 р. Альмош зробив спробу повалити владу Коломана I. В. Шушарін вважає, що Коломан I віддав наказа осліпити Альмоша та його сина між 1109 та 1113 рр. Д. Паулер, Ф. Макк, Д. Крішто датують цю подію 1115 р. Дитинство ж Бориса Коломановича пройшло на Русі і він залишив цю країну тільки у 1129 р. У нього не було надії отримав хоча б уділ на Русі, тому й він звернув увагу на Угорщину. У 1128-1129 рр. Борис Коломанович опинився у Візантійській імперії. Там він одружився на родичці Іоанна II Комніна Ганні Дукаїній і отримав титул пангіперсеваста. За правління Коломана було написано "Житіє Святого Іштвана" та "Легенда Святого Геллерта". Це були перші угорські історичні твори. У 1112 р. венеційці почали діяти проти угорської влади у Далмації. Орделафо Фальєрі почав війну з угорцями. У 1115 р. німці надали допомогу венеційцям проти Угорщини. Венеційський дож відвоював затоку Кварнер. Проте місто Біоград-на-Мору залишилось під угорською владою. Також у угорській владі залишився Задар, оскільки угорський командувач Кледін утримав цитадель міста. Варто зауважити, що за правління Коломана I через Угорщину пройшли хрестоносці. Селяни Вальтера грабували місцевості Угорщини по шляху. Загін мародерів під керівництвом француза Фуше був переможений угорцями поблизу Нітри. Коломан прийняв Готфрида Бульонського у Шопроні. Звідти хрестоносці дістались Земуна та рушили до Белграда у візантійських володіннях. Військо Еміха Лейнінгенського було переможено угорцями поблизу Мошона. Німецький священник Готшалк зник у Секешфехерварі. Угорці не приєднались до

Першого Хрестового походу. Першим угорцем, який здійснив паломництва, був Альмош, який у 1107 р. здійснив паломництво до Палестини. У 1116 р. Коломан I помер і був похований в Альба Юлії (Секешфехерварі) [Erdélyi, 1929, old. 112-142; Вакау, 2000, old. 347-348; Karácson, 1895, old. 7-91; Engel, 2001, р. 31-37; Юрасов, 2017, с. 51-79; Molnar, 2017, р. 27-29; Stephenson, 2000, р. 187-203; Бек, 2002, с. 27-30; Юрасов, 2018, с. 82-86, 91, 102-103, 105-106, 111-114; Грот, 1883, с. 19, 21-23; Fine, 1991, р. 284-288; Контлер, 2002, с. 74-80; Фрейдзон, 2001; Головка, 2006, с. 138; Волощук, 2019, с. 107-124; Шушарин, 1997, с. 321-330, 334-337, 339; Varany, 2002, р. 339-340, 344-347; Юрасов, 2008, с. 3-18; Curta, 2019, р. 367-370; Kristó, 2003, old. 77-86; Makk, 1996, old. 82-137; Исламов, Пушкаш, Шушарин, 1971, с. 124-125, 138-140].

Альмош та його син Бела знаходились у монастирі Домош поблизу Естергома. У 1126 р. вони змогли втекти до Візантійської імперії. Спадкоємцем Коломана I став Іштван II. Новому королю довелося вести війну з чехами. В битві при Ольшаві у 1116 р. угорці втратили велику кількість воїнів. Орделафо Фальєрі намагався відвоювати Далмацію. За підтримки візантійського імператора Олексія I Комніна венеційці у 1116 р. перемогли у битві угорців і зайняли цитадель Задара. Також вони оволоділи Шибеніко (Шибеніком). Угорці обороняли Спліт. Однак на сторону венеційців перейшов командувач гарнізону Манасій. У 1118 р. Іоанн II Комнін видав хрисовул, який надав привілей венеційцям. За умовами перемир'я 1118 р. венеційський дож повернув собі право правити Далмацією. У 1118 р. угорські загони робили набіги на Австрію. Австрійський герцог Леопольд III Побожний відбив набіги, а потім напав на угорську територію і здобув фортецю Вашвар. У 1118 р. волинський князь Ярослав Святополкович вигнаний зі своїх володінь Володимиром Мономахом просив угорців про допомогу. У 1119 р. не отримавши допомоги від угорців він прибув до Кракова. У 1123 р. Ярослав Святополчич привів на Волинь польські, чеські та угорські загони. У 1125 р. угорці та австрійці були у добрих відносинах між собою. У 1124 р. Іштван II повернув Далмацію Угорщині. Міста Трогир та Спліт отримали королівські привілеї у 1124 р. Венеційці майже відразу відвоювали ці міста. Проте угорці утримали Біоград-на-Мору. У 1122 р. влада венеційців була встановлена у Рагузі (Дубровніку). У 1121 р. Іштван II втрутився в усобицю на Русі. Він притримав Ярослава Святополчича в боротьбі проти Володимира Мономаха. У 1123 р. Ярополк Святополчич загинув при облозі Володимира-Волинського. У 1126 р. Альмош спробував взяти владу в державі, проте його заколот провалився і він був вимушений втекти до Візантійської імперії. Те, що ромеї переховували у себе Альмоша, стало причиною для війни. У 1127 р. угорці перетнули Дунай та взяли у облогу Бранічево. Просуваючись далі долинами Іскира та Мариці угорці вийшли до Ніша, пограбували Софію та дійшли до Філіппополя. Візантійський імператор Іоанн II Комнін зібрав військо з греків та найнятих ломбардців та турків-сельджуків. Угорці зазнали поразки поблизу Філіппополя. Після цього візантійський флот розвернув військові дії на Дунаї та Саві. Іоанн II Комнін розвернув наступ у Славонії. У битві при місті Франгохоріоні (Фрушкі Горі) ромеї здобули перемогу над угорцями. Фортеця ж Харам впала без опору. Іштвану II довелося призвати на допомогу чехів. Чеський король Собеслав відправив на допомогу угорцям військо правителя Моравії Вацлава. Ромеї були переможені у Бранічево. Програвший у битві партикій Куртій був звичнувачений

імператором у зраді. Іоанн II Комнін здійснив похід на північ і вибив з Бранічева угорців. У тому ж 1127 р. помер галицький князь Володарь. Розгорнулась усобиця між його спадкоємцями. Володимирко зазнав поразки і втік до Угорщини. Владу взяв Ростислав. Тоді ж угорські магнати атакували Штірію і напали на місцевого графа Оттокара. Мир між угорцями та штірійцями був укладений за допомогою єпископа зальцбурзького Конрада. Того ж року угорці напали на польські володіння. Після цього у 1129 р. був укладений мирний договір у якому було зафіксовано статус-кво існувавший до війни. Проблемою угорського короля був заколот іспанів Яноша та Борша, які обрали антикороля. Придушивши повстання Іштван II був вимушений примиритися зі своїм двоюрідним братом Белою. Бела уклав династичний шлюб з Ілоною донькою сербського жупана Уроша. Стосовно Русі, то Іштван II був ворогом Мстислава Володимировича Хороброго. У 1131 р. Іштван II помер і престол перейшов до Бели II. Бела II був ще в дитинстві позбавлений зору. У Араді відбувся сейм знаті. На ньому Бела II розправився над усіма, хто був причетний до його осліплення. На престол претендував Борис Коломанович. Допомогу йому надав Рюрикович з нащадків Володимира Мономаха – Андрій Володимирович Добрий, володіння якого знаходились на Волині поблизу Угорщини. М. Фонт вважає, що військо польського короля Болеслава III та русинів прибуло в Угорщину з Волині. О. Головка ж вважає, що союзником Бориса Коломановича був Ростислав Перемишльський. Він заручився підтримкою польського короля Болеслава III. На стороні ж Бели II виступили австрійці. Треба зауважити, що сестра Бели Хедвіг була одружена на австрійському графі Леопольді III. У липні 1132 р. відбулась битва на річці Шайо, де Борис Коломанович був переможений. У 1134 р. Бела II хрестив сина чеського короля Собеслава. У 1136 р. угорці відвоювали Далмацію. У 1132-1135 рр. польський король Болеслав III Кривоустий надавав допомогу Борису Коломановичу проти короля Бели II. На стороні ж угорського короля воював син австрійського герцога та чеський король Собеслав. У 1136 р. Бела II підкорив собі Боснію і став титулуватися її королем. У 1137 р. баном Боснії став син Бели II Ласло. У 1139 р. Бела II надіслав допомогу Ярополку Володимировичу проти чернігівських Ольговичів. На боці Ярополка Володимировича вони воювали проти Ольговичів та взяли в облогу Чернігів. У лютому 1141 р. Бела II помер і на престол зійшов Геза II. Геза почав самостійно правити тільки у 1146 р., оскільки був малолітнім. До цього у 1141-1146 рр. реальна влада належала королеві Ілоні та регенту бану Белошу. У 1142 р. угорці поширили свій вплив на Шібенік, Трогир та Спліт. Того ж року бан Боснії напав на Дубровнік. У 1145 р. німецький кайзер Конрад III відмовився від шлюбу від угорською принцесою Жофією. Того ж року Борис Коломанович з'явився при дворі чеського короля Владислава II. Владислав II та австрійський герцог Генріх II Язомірготт дозволили Борису набрати найманців. У 1146 р. Геза II очолив угорське військо проти Бориса Коломановича. У березні 1146 р. несподіваним набігом останній оволодів Пожоню. Проте Геза II швидко вигнав його з захопленої землі. У 1147 р. Борис Коломанович приєднався до війська хрестоносців, які прямували через Угорщину та Візантію на Близький Схід. Французький король Людовик VII відмовив Гезі II задовільнити вимогу видати йому Бориса Коломановича. Проте той не мав і свободи дій і отримав самостійність тільки тоді коли залишив межі Угорського королівства. У 1149 р. Мануїл I Комнін здійснив похід проти Рашки. Угорський король Геза II надав допомогу сербському жупану Урошу. У 1150 р.

Ізяслав Мстиславич був вигнаний з Києва Юрієм Долгоруким і галицьким князем Володимирком Володаривачем. Того ж року угорці вступили у союз із сербами. Угорське військо було переможене і було вимушено втікати до річки Стримон (Велика Морава). Битва з угорським та сербським військом відбулась при річці Тарі. У угорському війську як вершники були присутні каліси (хорезмійці). Візантійським військом керували Михайло Врана, Іоанн Кантакузин, Іоанн Дука, сам Мануїл Комнін та франк (француз чи німець) Гіфард. Війська угорців під керівництвом полководця Багіна були переможені. Союз з сербами був обумовлений тим, що Бела II одружився на Олені доньці Уроша I. Мануїл I Комнін напав на Славонію і окупував її. У 1151 р. велике угорське військо підступило до Києва. Тоді ж Геза II охороняв кордон по Дунаю та Саві очікуючи нападу з боку Мануїла Комніна. Періодом між 1151 та 1156 рр. датують смерть Бориса Коломановича. Син Бориса Костянтин став у 1172 р. дукою Кілікії. У 1149 р. Геза II уклав антивізантійський союз з сицилійським королем Рожером II. Сицилійські нормани були ворогами венеційців, які були союзниками Візантійської імперії. У 1152 р. Геза II виступив проти Володимирка Володаревича і у битві на річці Сян завдав галичанам поразки. У 1154 р. угорський король уклав таємну угоду з Андроніком Комніном угоду за якою у випадку захоплення престоло останній мав би віддати прикордонні регіони. Під час боротьби Ізслава Мстиславича з Юрієм Долгоруким Геза II зблизився з братом Ізслава Володимиром. У 1154 р. Ізяслав Мстиславич помер. У 1155 р. до Угорщини завітала вдова Мстислава Володимировича, яка доводилась Гезі II тещою. Вона мала доручення від Володимира Мстиславича переконати угорського короля допомогти йому проти Юрія Долгорукого. Проте Геза II допомоги не надав. Мстислав Ізяславич напав на Володимира Мстиславича та забрав подарунки дані угорським королем. Тим часом у Задарі був архієпископом венеційська маріонетка Лампредій. У 1157 р. задарський архієпископ був підпорядкований патріарху Градо (Аквілеї). У 1154 р. венеційський дож Доменіко Морозіні уклав союз з сицилійським королем Гійомом I Злим. Римський папа Анастасій IV засудив угорську владу над Задаром та Сплітом. Він підпорядкував Спліту патріарху Градо. Венеційський дож Вітале II Мікель у 1159 р. відправив флот під командуванням Доменіко Морозіні. Йому підкорились острови Осор, Раб, Крк. Того ж року бан Боснії виступив на стороні угорців проти ромеїв. У 1164 р. Задар повстав проти Венеції і звільнився з під влади венеційців. У 1168 р. мешканці міста визнали своїм королем Іштвана III. Венеційці повернули місто під свій контроль у 1170 р. У 1149 р. угорці підтримали сербське повстання проти візантійської влади. Восени 1151 р. війська Візантійської імперії перейшли Дунай. Вони спустошували район Франгохорія в Славонії та взяли в облогу фортецю Земун. Після запеклого опору Земун капітулював перед ромеїв. До фортеці підійшло угорське військо під командуванням Белуша. Воно переправилось через Дунай та почало спустошувати Бранічево. Тим часом Борис Коломанович перейшов Дунай і став спустошувати угорські володіння у басейні річки Темеш. За таких умов угорський король почав просити миру. Проте у 1152 р. німецьким кайзером був обраний Фрідріх I Гогенштауфен, відомий під прізвиськом Барбаросса, котрий здійснив набіг на угорські землі. Треба зазначити, що Мануїл I Комнін був одружений з Бертою фон Цульбах. У 1148 р. німецький кайзер Конрад III допомагав ромеям проти сицилійських норманів під Фесалоніками. Спільним ворогом ромеїв та німців були сицилійські нормани. У 1155 р. ромеї здобули Барі, а у 1156 р. впа

Бріндізі. Проте сицилійський король Гійом I Злий зміг завдати поразки ромеям. У 1158 р. Мануїл I Комнін був змушений визнати Гійома I королем Сицилії. У 1153 р. Мануїл I Комнін призначив свого родича Андроніка Комніна дукою Ніша та Бранічево. Андронік увійшов у змову з угорським королем. У 1153 чи 1154 рр. Андронік намагався вбити імператора, проте був знешкоджений придворною гвардією. Геза II перейшов Дунай та взяв облогу Бранічево. На стороні угорців воювали чехи Владислава II Чешского та австрійці Генріха II Язомірготта. Окрім того, угорським союзником був боснійський бан Борич. Геза рушив до Белграда, а Борич до Дріни. У Сміловіці Мануїл I Комнін переміг угорців. У 1156 р. був укладений мирний договір. У 1156 р. молодший брат Гези II Іштван та бан Белош влаштували змову проти короля. Проте змова була викрита. Іштван був вимушений втікти до Священної Римської імперії. Белош ж утримав укриття у сербського жупана Уроша II. Щоб запобігти удару з боку німців Геза II почав перемовини з Фрідріхом I Гогенштауфеном і Іштван у 1158 р. втік до Візантії. У 1158 р. 500 угорських вершників на знак подяки від Гези II взяли участь в поході Фрідріха I Гогенштауфена на Мілан. У 1160 р. до Іштвана у Візантії приєднався Ласло, котрого Геза II звинувачував у державній зраді. Мануїл I Комнін одружив Іштвана на своїй племінниці Марії доньці севастократора Ісаака. У 1161 р. Геза II звернувся до французького короля Людовика VII з пропозицією антинімецького союзу. У 1161 р. Мануїл I Комнін уклав з Гезою II п'ятирічний мир. У травні 1162 р. Геза II помер. Того ж року Мануїл I спрямував своє військо під командуванням Андроніка Контостефана до Славонії. За підтримки ромеїв на престол зійшов Іштван III. Проте його кандидатура не була популярною серед угорців і всього через кілька тижнів після інтронізації Іштван був змушений втекти в Пожонь. Звідти він рушив до Австрії і знайшов притулок у Генріха II Язомірготта. На престол зійшов Ласло II. Проте він помер у січні 1163 р. На престол після нього зійшов Іштван III. На стороні цього угорського короля знаходились чеський король Владислав II та австрійський герцог Генріх II Язоміргот. Під час кампанії 1163 р. ромеї встановили контроль над Славонією. Молодший брат угорського короля Бела одружився з ромейською принцесою Марією. У 1164 р. ромеї сприяли вторгненню в Угорщину принця Іштвана, котрий себе проголосив королем Іштваном IV. Його коронував калочський архієпископ. Проте архієпископ естергомський Лука відмовився визнавати Іштвана IV королем. Представники Іштвана IV прибули до Парми та пообіцяли Фрідріху I Гогенштауфену значні гроші за підтримку. Німецького кайзера підтримував папа римський Олександр I. Також на боці Іштвана IV виступив сербський великий жупан Деса. Іштван III ж отримав допомогу від графа Австрії та короля Чехії та найняв кипчаків. Мануїл I Комнін спрямував своє військо в Угорщину і зупинився біля злиття річок Тиса та Дунай. Візантійське військо зупинилось у Петерварадіна. У перемовини з ромеями вступив Ласло II, який вимагав, щоб Мануїл I припинив підтримувати Іштвана IV. Проте при останньому залишався загін Нікіфора Халуфи. У 1165 р. Іштван III виступив проти свого дяді. Нікіфор Халуфа увів свої війська у Славонію. Іштван III зібравши війська вступив у Славонію і взяв в облогу Земун. Мануїл I Комнін вимагав від угорців залишити Славонію, на що угорці відповіли відмовою. Тоді ж венеційці підкорили своїй владі Задар. У Далмації проти угорців та хорватів діяла армія Іоанна Дуки. Ромеї здобули міста Трогир та Шібенік. Хорватські магнати Качичі були змушені здати і Спліт. В Київ до Ростислава

Мстиславича було відправлено допоміжне військо. Це було зумовлено тим, що галицький князь Ярослав Осмомисл надав притулок у себе Андроніку Комніну. Також галицький князь породичався з Іштваном III, видавши за нього свою доньку. Мануїл I Комнін розгорнув активну дипломатичну діяльність. Генріх II Язоміргот та Фрідріх I Гогенштауфен пообіцяли виступити на стороні ромеїв. Подібні домовленості були досягнуті і з жупаном Рашки та венеційським дожем. Угорський король взяв у облогу Земун, де перебував Іштван IV. На допомогу військам в Земуні Мануїл I Комнін послав флот. Також обложеним на допомогу йшли Михайло Гавра та Йосип Врієнній. У Іштвана III були прибічники в Земуні, які отруїли Іштвана IV. Після цього Земун капітулював. Також угорці відвоював Далмацію. Мануїл I Комнін з основним військом зібрав значне військо і весною 1165 р. прибув до Дунаю. У травні 1165 р. він почав кампанію у Далмації. Трогир, Діоклея (Дукля), Салона (Солін), Шібенік незабаром були зайняті ромеями. Союзі імперії венеційці ж зайняли Задар та острови Хвар, Брач, Віс. Сам імператор взяв в облогу Земун. Угорці були вимушені піти на перемовини. За їхніми умовами Славонія та Далмація повертались угорцями, проте Боснія та Хорватія стали васалами Візантійською імперії. Окрім того, коронацію угорського короля мав схвалювати візантійський імператор. Ці умови були не вигідні для угорців. Вже у 1166 р. Іштван III спрямував у Славонію свої війська на чолі з графом Денешем. У регіоні знаходились війська ромеїв на чолі з Михайлом Враною та Михайло Гаврою. Це військо було переможено і були вимушено втікати до Земуна. Інше візантійське військо очолював протостратор Олексій Аксух та принц Бела прийшло в Славонію. Третє візантійське військо на чолі з Левом Ватацем разом з волохами прийшло в Трансильванію. Четверте візантійське військо на чолі з Андроніком Лампардою та Нікіфором Петраліфою увійшло в землі бродників. Під час кампанії 1166 р. у Костянтинополь прибув Генріх II Язомірготт. Він був посередником при перемовинах угорців та ромеїв. Він домовився про шлюб Іштвана III зі своєю донькою. Угорці при підтримці хорватської знаті спробували оволодіти Далмацією. Угорське військо у 1166 р. очолював бан Ампуд. Він зміг взяти у полон візантійського намісника Далмації Нікіфора Халуфу. У той же рік венеційці взяли під свій контроль землі на північ від Задара. Угорці утримували під контролем міста Шібенік та Біоград. Відправити військо проти угорців у Далмацію Мануїлу I Комніну завадила змова Олексія Аксуха у Костянтинополя. Долю війни вирішала кампанія 1167 р. Угорці відправили у Славонію військо графа Денеша. Візантійськими військам ж командували Андронік Лампарда та Андронік Контостефан. Долю війни вирішала Сирміанська битва у липні 1167 р. Угорці зазнали поразки. У Далмації ж ромеї перемогли угорське військо. Угорці були вимушені підписати з Візантійською імперією мир. Славонія, Далмація та частина Хорватії відійшли до володінь Мануїла I Комніна. На щойнозавойованих територіях була утворена фема Срем. Венеції відійшли острови Брач, Хвар, Віс, Крк, Раб, Осор. Іштван III одружив свою доньку на Ніколо венеційському наміснику острову Раб, який доводився сином венеційському дожу. У 70-х рр. XII ст. венеційські намісники правили островами та містами Далмації. У 1166 р. Мануїл I Комнін додав до свого титулу Далматський, Угорський, Боснійський, Хорватський подібно давнім римським імператорам на знак перемоги над ворогом на зразок Клавдій Готський. У 1167 р. Іштван III одружився на доньці Ярослава Осмомисла, проте Мануїл I Комнін інтригами розвалив цей

шлюб. Ярослав Осмомисл перейшов на бік Візантійської імперії. У 1168 р. Іштван III одружився на Агнесі Австрійській доньці Генріха II Язомірготта. Стосовно ж Далмації, то її севастом був призначений Костянтин Дука. У 1171 р. інтереси Візантійської імперії та венеційців увійшли у конфлікт і ромеї заарештували італійських торгівців. Костянтин Дука до 1176 р. керував Далмацією. Після нього до 1180 р. краєм керував Рожер Слов'янин. Йому довелося вирішувати суперечку між Спалато та його сусідом хорватською магнатською родиною Качичів. Після завершення угорських війн Мануїла I Комніна у Сербії між собою за звання великого жупана змагались Стефан Неманя та Тихомір. Стефан Неманя переміг у цій боротьбі та поширив свої володіння до Котора у 1168 р. Мануїл I Комнін здійснив наступ на Сербію у 1171 р. У 1172 р. Іштван III приймав у себе свого хрещеного батька французького короля Людовика VII. Незабаром Іштван III помер будучи порівняно молодим. На престол зійшов його брат Бела III, який до того перебував у Візантії. Мануїл I Комнін у 1166 р. бажав зробити Белу своїм спадкоємцем. У Візантії Бела отримав ім'я Олексій. Він отримав титул деспота. Проте Бела був позбавлений титула деспота, коли дружина Мануїла I Комніна народила угорському принцю сина. Бела був присвоєний більш скромний титул кесаря і він опинився в опалі. У 1170 р. Бела одружився з Агнесою де Шатійон. У 1172 р. Стефан Неманя визнав себе васалом Мануїла I Комніна. У 1176 р. румські сельджуки здобули перемогу над ромеями у битві при Міріокефалоні. У складі візантійського війська був угорський загін під керівництвом Ампуда. Поразка від Килич-Арслана підірвала могутність Візантійської імперії. Того ж 1176 р. загін Ярослава Осмомисла взяв участь у поході Бели III на володіння австрійського герцога Генріха II Язомірготта. У 1177-1180 рр. Мануїл I Комнін вів важку війну проти Сельджуків. У 1180 р. він помер, що позначило край могутності Візантійської імперії. У 1180 р. Задар повстав проти Венеції. У 1181 р. Спліт підкорився владі угорського короля. У 1182 р. у Задар був призначений угорський ішпан Мор. У 1183 р. його змінив Даміан Десиній. У 1181 р. угорці повернули собі контроль над Славонією. Бела III увів у Задар угорські та хорватські війська. Гарнізон перебував у місті до 1188 р. У 1190 р. задарський флот завдав поразки венеційцям. У 1189 р. Белград, Бранічево, Ніш, Софія були запустілими внаслідок нещодавніх угорських походів. У 1196 р. Задар та Дубровнік повстають проти венеційців і переходять під владу угорського короля. Повернувшись у Угорщину Бела III ув'язнив свого молодшого брата Гезу, а свою мати Євфросинью заслав у Палестину. У 1180 р. на візантійському престолі перебував Олексій II Комнін. При цьому реальна влада належала регентші Марії Антіохійській. У 1182 р. угорські війська здійснили набіг на Белград та Бранічево. Цим скористався Андронік I Комнін котрий звинуватив Марію Антіохійську в інспірації угорського набігу та повалив її владу. Того ж 1182 р. угорська влада була відновлена в Далмації. У 1183 р. військо Бели III здобуло Белград та Бранічево та спустошило долину Морави. Впав і Ніш. Проти угорців були направлені війська Андроніка Лампарди та Олексія Врани. Проте, Андронік Лампарда незабаром повстав проти деспотизма нового візантійського імператора Андроніка I Комніна. Він був страчений. Олексій Врана ж був відізваний у Анатолію для придушення повстань. Венеція у 1181 р. спробувала повернути собі контроль над Далмацією. У 1183 р. проти ромеїв повстав жупан Рашки Стефан Неманя. У 1184 р. серби спробували оволодіти Дубровніком. У 1185 р. влада Андроніка I Комніна була

повалена Ангелами. У тому ж році повстали болгари, які звільнили з-під візантійської влади землі на північ від гір Стара Планіна. У 1185-1186 рр. сицилійські нормани атакували Діррахій та Фесалоніки. У 1186 р. Дубровнік визнала себе вассалом сицилійського короля Гійома II Доброго. Сербський жупан Стефан Неманя ж став незалежним володарем. Коли Фрідріх I Гогенштауфен у 1189 р. прийшов на Балкани, то серби та болгари обіцяли виставити йому на допомогу війська, якщо він приєднається до них у війні проти ромеїв. До німецького війська приєднався угорський загін виставлений Белою III. У 90-ті рр. XII ст. Візантійська імперія вже не контролювала території на Дунаї. Протистояння з Візантійською імперією завершилось перемогою угорців. У 1185 р. Бела III породичався з Ісааком II Ангелом, видавши за нього свою доньку Маргіт. Він повернув Белград та Бранічево ромеям. У 1191 р. угорці підтримали ромеїв у війні проти Сербії. У 1191 р. Венеція спробувала повернути собі контроль над Далмацією. У 1187 р. помирав Ярослав Осмомисл. У 1188 р. галичани вигнали свого князя Володимира Ярославича. Князівством заволодів волинський князь Роман Мстиславич. У союзі з ним діяли смоленські Ростиславичі. Володимир Ярославич звернувся за допомогою до Бели III. Угорські війська увійшли в Галич. Проте Бела III проголосив королем Галиції та Лодомерії свого сина Ендре. Володимир Ярославич залишився без князівства. Рюрик Ростиславич у переговорах з чернігівським князем Святославом Всеволодовичем та київським митрополітом наполягав на тому, щоб вигнати угорців та зробити князем Романа Мстиславича. Галицькі бояри звернулись за допомогою до Ростиславичів та Ольговичів. У 1189 р. на допомогу галичанам прибув Ростислав Іванович, котрий був сином Івана Берладника, котрий правив бродниками. Ще одним претендентом на галицький престол став Давид Ростиславич. Проте галицькі бояри були прибічниками принця Ендре. Ростислав Іванович потрапив у полон і був отруєний. У 1189 р. Бела ув'язнив Володимира Ярославича в Угорщині, проте той зміг влаштувати втечу. Роман підтримав польський князь Казимир II Справедливий. Також дипломатичну допомогу волинянам надав Фрідріх I Гогенштауфен. Угорці були вигнані з Галичини військами польського воєводи Миколая. У 1182 р. своїм спадкоємцем Бела III зробив свого сина Імре. У 1184 р. померла його дружина. Його новою жінкою стала донька Людовика VII Маргарита. У 1189 р. у володіннях Бели III оселились фламандці. В 90-х рр. XII ст. анонімним нотарієм була написана перша угорська хроніка – "Звершення угорців" угорського Аноніма. У 1196 р. Бела III помер. У 1194 чи 1195 рр. Імре отримав посаду бана Далмації та Хорватії як спадкоємець престолола. Імре II був одружений на Агнесі Гогенштауфен, проте вона померла у 1184 р. Новою його жінкою стала Констанція Арагонська. Він одружився на ній у 1198 р. У 1199 р. вона народила йому спадкоємця принця Ласло. З 1196 р. Угорщину охопила усобиця. Проти Імре II виступив його брат Ендре. В битві поблизу гір Мечек Імре II був переможений і був вимушений надати брату титул бана Далмації та Хорватії. Тільки у 1199 р. у битві при Раді Імре II здобув перемогу над своїм братом. Примирити братів зміг у 1200 р. папський легат Григорій. У 1201 р. угорці втрутились у сербську міжусобицю. Імре II виступив на стороні Вукана сина Стефана Немані. У 1202 р. угорці напали на Болгарію. У Калояна Імре II забрав Белград, Бранічево та Ніш і передав своєму вассалу Вукану. У 1203 р. Калоян здобув реванш і повернув собі втрачені землі. Того ж року вассалом Імре II став боснійський бан Кулін. У Боснії угорський король

боровся проти богумілів. У 1202 р. хрестоносці за наказом венеційського доже розрабували місто Задар. У квітні 1203 р. хрестоносці залишили місто і угорці відвоювали Задар. Король Ендре II зміг відвоювати Далмацію на початку XIII ст. У 1204 р. болгари зробили сербським королем Стефана Неманича. Того ж року Імре II зробив своїм спадкоємцем свого сина Ласло. Це поновило конфлікт між Імре II та Ендре. Відбулась битва під Вараждіном у Хорватії, проте вона не принесла перемоги жодній стороні. Внаслідок несподіваної хвороби у серпні 1204 р. Імре II помирає. Угорським королем стає Ласло III. Проте Ендре II став регентом. Він тримав малолітнього Ласло III та його мати Констанцію під арештом. Співчуваючі їм змогли організувати їх втечу в Австрію. Ласло III помер у 1205 р. при дворі австрійського герцога Леопольда VI Славного. Ендре зажадав від австрійців тіло племінника і поховав його в Секешфехерварі [Юревич, 2004, с. 128-130; Molnar, 2017, р. 27-31; Erdélyi, 1929, old. 143-179; Vakaу, 2000, old. 485-486; Engel, 2001, р. 49-54, 88-89; Юрасов 2017, с. 80-145; Чиркович 2009, с. 38-46; Stephenson 2000, р. 203-210, 224-264, 281-284; Magdalino, 2002, р. 58-83; Бек, 2002, с. 30, 44-45; Юрасов, 2018, с. 116, 122, 126-131, 140-158, 161-166; Грот, 1883, с. 23-410; Fine, 1991, р. 288-290; Zsoldos, 2009, old. 10-14; Острогорський, 2002, с. 348, 355-357, 363-364; Головка, 2006, с. 147-150, 202-213; Головка, 2010а, с. 116-132; Волощук, 2010, с. 63-66; Шушарин, 1997, с. 339; Varany, 2002, р. 338, 341-344, 347-349; Юрасов, 2008, с. 3-18; Curta, 2019, р. 373-381; Kristó, 2003, old. 86-117; Makk, 1996, old. 137-184; Исламов, Пушкаш, Шушарин, 1971, с. 131-136, 140-143, 146].

Джерельна база права Угорського королівства складалась з привілеїв, грамот, декретів королів, скарг селян на своїх господарів. Стосовно адміністративного поділу, то у середині XI ст. Угорщина поділялась на 45 комітатів. У середині XII ст. кількість комітатів зросла до 70. На чолі комітатів знаходились ішпани. У «законі Коломана» від 1099 р. король претендував на частину ренти, яку брали феодалі з особисто вільних селян. Вільні королівські селяни прирівнювались до госпітів та кастренсес. Світські феодалі (уруми) мали виставляти зі своїх володінь лицаря. Іштван III прийняв Церковний статут за яким відмовлявся від претензій на майно церковних установ. Бела III та Імре роздавали землі зі свого домену своїм васалам з числа феодалів. При Коломані I старців від кожного села перестали збирати на збори. Вони були замінені державною радою з феодалів. З кастренсес та королівських сервієнтів складалась королівська кавалерія. Кожних дев'ять селян споряджали одного воїна. Королівські сервієнти стали дрібними феодалами – лицарями. У розпорядженні короля також була легка кіннота кипчаків та печенігів. Службу по охороні кордонів несли і волохи. При Белі III сформувався державний апарат управління – надор (палатин), державний суддя, бан, воєвода Трансильванії. Сила угорських королів спиралась на доходи отримані з королівського домену. У склад домена входили землі королівських замків та міст, а також надані секеям та госпітам землі. Ще у XII ст. угорський король був сильною фігурою. За словами Оттона Фрейзінгенського, проти волі короля ніхто не міг нічого зробити. Статусу німецьких герцогів відповідав угорський титул ішпан. Цей титул аналогічний слов'янському терміну жупан. Найпомітнішим і найвпливовішим серед ішпанів був надор, який потім бути названий палатином. При Іштвані I пост надора належав роду Аба. Естергом, Секешферхфар та Веспрем були резиденціями короля. Ці міста мали статус *urbs* та *civitas*. Замки та міста були центрами комітатів тобто провінцій.

Прикордонні провінції позначались терміном медьє, який значив кордон. Королівська Рада називалась Сенатом. Правитель комітату Чанад походив з роду Айтона. Архієпископ Естергома був найвищим церковним феодалом у Угорщині. Йому підпорядковувались єпископи Печа, Егера, Веспрема, Дьора, Ваца. Близько 1100 р. було засноване єпископство у Нітрі, яке також підпорядковувалося Естергому. Інша архієпископія знаходилась у Калочі. З нею об'єдналась православна єпархія в Бачі. Першими вассалами Калочського архієпископа були єпископи Чанада та Біхара. Пізніше до архієпископії приєдналась єпископія Альба-Юлії (Секешфехервара). У 1090 р. калочському архієпископу була підпорядкована єпископія в Градеці (Загребі). У XIII ст. йому були підпорядковані і єпископи Славонії та Боснії. Єпископи не мали влади поза межами своєї єпархії. Наприкінці XI ст. з'явилися соборні капітули. На чолі капітула стояв кустодій, лектори, кантори та архідиякони влада яких поширювалась на провінцію. Найбагатшим храмом був костюль у Секешфехерварі, який був присвячений Богородиці. Свою резиденцію мали там угорські королі від Іштвана I до Мат'яша Корвіна. Кустодій Секешфехервара зберігав скарби династії серед яких була корона Святого Іштвана. Корона зберегалась у Секешфехерварі, до початку XV ст., коли вона була перенесена до Вишеграда. Іштван I заснував бенедиктинські монастирі Печварада, Залавара, Баконьбела, Зобора. У 1055 р. був заснований монастир Тихань, у 1061 р. - монастир Сексард, у 1075 р. - Гронському Бенадіку. Іспан Оттон заснував монастир у Желісентякабі у 1061 р. У XI ст. в Угорщині продовжували діяльність православні. Іштван I побудував жіночий монастир для православних черниць поблизу Веспрема. Зі слов'янських мов у угорську мову проникли означення церковних термінів. Клірики в Угорщині були звільнені з-під юрисдикції світських судів. Синод скликаний за часів правління Коломана I прийняв рішення, що у священників можуть бути дружини. Були заборонені тільки повторний шлюб, конкубінат та двоєженство. На користь церкви населення сплачувала десятину з вина та зернових. Церковна власність користувалась особливим захистом церкви. Абатство Печварад володіло 1136 дворами у 41 селі. Монастир Панонхальма володів 2200 дворами. У XII ст. 97 % угорців були європеїдами та були схожі на своїх сусідів по Центральній Європі. Населення одного села складало 30-40 родин. Селяни жили у землянках без вікон. Землянки були споруджені з дерева та глини. Містечок було чимало, проте більшість будівель у них не були кам'яними, і тому містечка слабо відрізнялись від сіл. Це було густонаселені доміські поселення, які знаходились поблизу комітатського або єпископського замку. Характерною рисою містечка був ринок. Населення збиралось на ринку в неділю. За часи Гези I церковна влада перенесла базарний день на суботу та середу. У XI ст. в Угорщині почали поселятись валонські колоністи. Їх угорці називали олас. Одним із поселень валонів був Франгохоріон в Славонії, який відомий слов'янам як Фруська гора (Франкський холм). Також валони поселились у Печі, Егери та Араді поблизу єпископських резиденцій. У значній кількості валони поселились у Славонії. Валони також оселились у Секешфехерварі та Естергомі. Вони будували мури навколо своїх кварталів у часи Іштвана III. Перші німецькі поселенці з'явилися у середині XII ст. Їх називали сасами (саксонцями) або неметами (німцями). Відомо поселення Ломпертсас (зараз Берегово в Україні). У 1150 р. саксонці оселились у Спіші. Королівські доходи становили 166 тис. марок на рік. За часів Іштвана I угорські монети виготовлялись за баварським зразком і мали вагу

0,7-0,8 грама і були оболами. За Бели I один візантійський солід дорівнював 40 угорським монетам. За доби Іштвана II відбулась девальвація і монети вже важили 0,2 грама. Грошові справи поліпшились за Гези II. Угорська марка важила 233,8 грама і дорівнювала кельнській марці, а будська марка 245,6 грама і дорівнювала аугсбурзькій марці. Одним з найбільших родовищ срібла в Угорському королівстві було поселення Банська Штявниця. Державні податки з родовищ металів складали третину. Річний прибуток Бели становив 60 тис. монет від карбування монет. Річний оборот складав 180 тис. монет (тобто 42 тони срібла). За перших угорських королів податки на сіль були незначні і складали тільки 10 %. Джерелом солі була Трансильванія на просторах від Дежа до Койокни та від Турди до Окна Сібілуй. Сіль транспортували річкою Муреш до Сегеда звідки на підводах везли до Біхара. Сіль була у формі кубів. Нормальним мірилом солі був тумен, тобто 10 тис. кубів солі. Сіллю угорська королівська казна виплачувала допомогу монастирям. 54 % королівських прибутків складали мита, перевезення на поромах, надходження від ринків. 15 % отримував король з податків з території 72 комітатів. Ішпани давали дарунки на суму 6 % від загального королівського прибутку, Славонія давала 6 % прибутків короля, а саксонці давали 9 % прибутків короля. Через Угорщину йшли торгові магістралі на Київ та на Константинополь. Найважливішим ж торговим шляхом був шлях з Угорщини на Регенсбург. Естергом знаходився на перетині трьох торгових шляхів. В Естергомі знаходився єдиний у королівстві монетний двір. У Есергомі було кілька центрів. Важливими містами на торгових маршрутах були Бач та Унгвар. Унгвар був станцією на шляху до Києва. В Угорщині жили ізмаеліти, які були мусульманами. Вони служили у війську угорського короля. Карбування монет, суд та адміністрування знаходилось у руках калісів (мусульман-хорезміїців). У 1150 р. король подарував абатству Тіхань частину ринкового мита Веспрема. До XIII ст. свобода в Угорському суспільстві визначалась у праві вільно пересуватись. Селяни, які могли обирати собі пана, вважались особисто вільними. Переважна ж кількість селянства такої свободи не мали. У XI ст. селяни поділялись на вільних та сервів. Серви прийшли на зміну рабам. Шлюб та секс між вільними та сервами був під заборону. Сервів жорстко карали за крадіжку у свого чи не в свого пана. Серв обслуговував двір свого пана та займався домашнім господарством. Він працював на полі свого пана відбуваючи там барщину. У першій половині XIII ст. серви втратили право вільного переходу від одного пана до іншого. Серв міг отримати волю тільки за рішенням свого пана. Вбивство вільного ж каралося штрафом в 110 биків. 50 биків отримувала родина загиблого, 50 биків отримував король, а 10 биків діставалось посередникам. Серв мав певну власність, однак вона могла бути конфіскована по рішенням пана. Серви могли належати церковним феодалам, світській знаті, королі та госпітам. Вільна людина не могла бути жорстоко покарана, обробляла своє поле і могла служити у війську. Вільний міг позначитися терміном воїн. Це зазвичай був заможний селянин. Простолюдин ж був бідною вільною людиною. Воїни замку це кастренсес. Люди замки відбували повинності на користь свого пана та церкви. Воїни могли придбати на свої гроші озброєння. Замкові люди ж мешкали у своїх селах, спільно користувались землею і обробляли її. Вони організувались у сотні. Замкових людей було не можна позбавити землі. Люди замку жили на так званій замковій землі і підкорялися пану. Вони не могли залишати свої землі, оскільки їхніх спадковим обов'язком було підтримувати свого пана. За

захист люди замку платили продовольчу ренту. При цьому тільки король міг дозволити споруджувати замок. Воїни замку були привілейованим класом, який керував замковими людьми. Фактично вони були дворянами, хоча не мали цього формального статусу. Замкові воїни були звільнені від сплати податків. Служба замкових воїнів була добровільною, а не обов'язковою. З замкових людей тільки один з десяти міг бути воїном. Інші дев'ять його утримували. Контингенти, які збирались ішпанами, складались зі знатних та незнатних людей. Особливою категорією селянства були госпіти. Це були переселенці з інших країн. Для них встановлювались пільгові умови позбавлення повинностей на деякий час. Після того як цей час минув вони мали право вільного переходу. У 1113 р. серви на вільні селяни підняли повстання в Зоборі. У «Законі Коломана» на сеймі в Тарцазі у 1099 р. було положення за яким король претендував на частину ренти з вільних селян. Вільні селяни сплачували податок у формі поземельної ренти грошима. Іштван III видав «Церковну постанову». Контингенти угорців були організовані у прапори, баталії та комітати. Кількість комітатів у середині XIII ст. складала 72. Близько 1200 р. було усього 50 комітатів. Ішпани могли мати більше одного комітату під своїм керівництвом. Так ішпан Біхару керував комітатами Біхар, Бекеш, Зеранд. Він мав заступника котрий був алішпаном. Ранг ішпана не був спадковим. Він призначався і звільнявся за волею короля. Мита та штрафи ділялися між королем та панами. З податків тільки одну третина надежала уруму (пану). Пан мав велику пошану, оскільки керував замком та загоном воїнів. На кордонах Угорського королівства були засіки – дьєпу. Організацією оборони дьєпу займались бани. Славонія була банатом і тому інкаше називалась Мархія. Кордони охороняли замкові воїни, а також легка кіннота з печенігів та секеїв. Проміжний статус між сервами та знаттю займали удворники. Удворники були напіввільними і належали до слов'ян підкорених угорцями. Удворники були вільні у всіх відношеннях окрім присутності на суді. Їхній статус був подібний до статусу замкових людей. Ще близько 1400 р. села удворників були звільнені від королівських податків. Вільні удворники несли військову службу. Особливою групою населення були кондитионарії, які займалися ремеслами і обробляли землю. Вони були змушені платити податок та нести певні повинності. Кондитионарії поділялися на різні групи – орачів, виноградарів, конюхів, блазнів, кухарів. Як і удворники, вони були напіввільними. Сила короля базувалась на його землях, які були виокремлені в домен. У королівський домен входили землі надані госпітам-саксам, секеям, печенігам, а також землі замків. Оттон Фрейзінгенський вказував, що в Угорщині проти волі короля ніхто нічого не може зробити. Замки з прикріпленими до них людьми, як правило, вважались королівською власністю. Замкові землі були королівськими маєтками. Феодали володіли аллодами подарованими королем. Вотчина була зорганізована і зосереджена на королівській садибі. Острів Чепель на Дунаї був пасовищем для королівських коней. Значна площа королівських володінь знаходилась у лісах. Значними лісами були Баконь та Піліс. Також лісами були зайняті території Угоча, Берега, Сароспатока, Шаріша, Турни, Зволена. Ліси вважались приватною власністю короля. Ліси охоронялися королівськими лісниками та драукарами. Вони жили в окремих селах на чолі яких стояв прокуратор – королівський сторож. Пізніше він отримав титул ішпана. Проте він не мав замку. Представники ордену премонстратів прибули до Угорщини у XII ст. Перший їхній монастир був заснований на мису

поблизу Араду. Певні володіння їм дали іспанці. У XII ст. частину земель дали цистерціанцям королі Геза II та Бела III. Орден госпітальєрів отримав володіння в Угорщині у XII ст. У 1061 р. Оттон іспан Шомодї подарував 360 дворів селян абатству Желічцентякаб. У 1067 р. Петер Аба подарував дев'ятнадцять маєтків монастирю Сазд. В одному з таких маєтків було 140 селянських дворів. Феодал мешкав на території подарованого йому аллоду. Зі слов'янських мов угорці запозичили термін челядь, який звучав угорською як чалад або челед. Проживавши на території феодала ремісники та серви вважалися його фаміліарами, тобто залежними від нього. Серед церковних феодалів деякі навчалися близько 1150 р. у Паризькому університеті [Curta, 2019, р. 370-373; Контлер, 2002, с. 81-92; Исламов, Пушкеш, Шушарин, 1971, с. 117-127; Богданов, 2003, с. 60-70; Engel, 2001, р. 37-48, 54-82].

У травні 1205 р. Ендре II став королем. У тому ж році він спрямував війська в Галичину, щоб підтримати Данила Романовича, який був малолітнім сином загинувшого галицько-волинського князя Романа Мстиславича. Ендре II почав себе титулувати Королем Галиції та Лодомерії. У 1206 р. Данила Романовича вороги вигнали з Галича. В Угорщину Данило Романович потрапив наприкінці 1206 р. Данило виховувався при угорському дворі поряд з принцем Белою. Данило Романович перебував в Угорщині у 1206 – 1210 рр. і там відчував себе самотнім. У 1206 р. внаслідок переговорів з угорським королем Ендре II та боярами Кормильчичами галицьким князем став Володимир Ігоревич з сіверської гілки династії Ольговичів. У подіях 1206 р. брали участь хорватські війська Угорського королівства. У 1208 р. у полон до угорців потрапив інший Ольгович Роман Ігоревич. Угорське військо увійшло в Галич і його вів воєвода Бенедикт. Встановлення влади угорського намісника ускладнило відносини з глицьким боярством. Володимир у 1207 р. втік з Галича до Путивля. У 1209 р. на Сіверщину тікає Роман Ігоревич. Того ж року галицькі бояри направили до Володимира Ігоревича послів прохаючи звільнити край від угорців. У 1210 р. прикриваючись інтересами Данила Романовича угорці прийшли на Галичину. Восени 1210 р. Ендре II вторгся у край. У битві під Звенигородом угорці зазнали значних втрат. Володимир Ігоревич відновив свою владу над Галичиною. Проте після цього надіслав подарунки угорському королю. Стосовно васалітету Ігоревичів від Угорщини, то М. Волощук вважає це малоімовірним. У 1211 р. галицьким князем став Данило Романович. У 1212 р. Ендре II особисто очолив угорське військо щоб захистити Данила Романовича від атаки пересопницького князя Мстислава Ярославича Німого. У 1212 р. Ендре II мав намір ув'язнити Судислава та Владислава Кормильчича. Проте галицькі бояри відкупилися. У 1213 р. Ендре II зробив галицьким князем боярина Владислава Кормильчича. Угорський король хотів його зробити баном Галичини. Галицьке боярство приваблювала відносна толерантність угорців та можливість розширити свої владні повноваження. Рюриковичі, на відміну від Арпадів, більше центрлізували свою владу. У 1214 р. проти Владислава Кормильчича виступили волинські Романовичі. У 1214 р. була укладена Спішська угода за якою угорці та поляки поділили Галичину. Східна Галичина мала дістатись угорцям. У 1214 р. союзне польсько-угорське військо воювало проти волинців. Того ж року король Ендре II вигнав з Галичини православне духівництво, замінивши його католицькими кліриками. Невдовзі відносини між поляками та угорцями зіпсувались. Угорці

планували володіти всією Галичиною. У 1214 р. Ендре II надав допомогу Владиславу Кормильчичу проти польського князя Лешка Білого. У 1214 р. угорці здійснили похід проти болгар і зайняли Белград та Бранічево. У 1215 р. Ендре II одружився на Йоланді доньці латинського імператора Константинополя Анрі де Ено. Свою ж дочку Констанцію угорський король одружив на сицилійському королі Фрідріху, котрий згодом став німецьким кайзером та сицилійським королем Фрідріхом II Гогенштауфеном. Того ж року галицькі бояри Владислав Кормильчич та Судислав перебували в Угорщині. Роком раніше, у 1214 р. Мстислав Ярославич Німий разом з белзьким князем Всеволодом Всеволодовичем спробував вибити угорців з Галича. У 1213-1214 рр. Ендре II додав до свого титула король Галиції та Лодомерії. Владислав Кормильчич підтримуючи угорського короля найняв собі до війська чехів та угорців. У подіях 1214 р. приймали участь чехи з роду Лудан. У 1216 р. Ендре забажав придбати імператорський титул, проте його отримала родина де Куртене. Того ж року Венеційська республіка добилась від Ендре II зречення від прав на Далмацію. У 1217 р. Ендре II виступив у хрестовий похід. Його військо сіло на судна у Спліті. Того ж року хрестоносці висадились у Палестині. Угорський король приєднався у Акрі к військам Жана де Брієна, кіпрського короля Гуго I де Лузіньяна та Боемунда IV Антіохійського. В битві при Віфсаїдах на річці Йордан хрестоносці були переможені військами аййубіда ал-Адїля. У 1218 р. Ендре взяв в облогу ряд фортець у Лівані. У 1215 р. галицькі бояри були вимушені визнати принця Коломана королем Галиції та Лодомерії. У 1216 р. угорці здійснили похід, щоб утримати владу над Галичем. У 1217 р. Ендре II проголосив свого сина Коломана Королем Галичини та Лодомерії. У 1218 р. Мстислав Мстиславич з смоленських Ростиславичів вигнав угорського намісника Бенедикта з Галичини. Формально Галичина у 1214-1218 рр. була частиною Угорського королівства і на її престолі сидів королевич Коломан син Ендре II. У 1219 р. галичани скинули владу угорців за допомогою волинських Романовичів. Галицьким князем став Мстислав Мстиславич. У 1219 р. угорський воєвода Філя (який був шопронським ішпаном) вторгся до Волині, проте був переможений. Лешек Білий зазнавши поразки у боротьбі за Забужжя вступив у союз з угорцями. Проте він був змушений відмовитись від претензій на Західну Галичину на яку він мав право по Спішській угоді 1214 р. В Галичі перебували наймані загони з чехів, мораван, поляків. У 1220 р. угорці здійснили похід на Галичину зі спробою повернути край під свою владу. У 1220-1221 рр. Мстислав Мстиславич воював проти угорців і переміг їх. Ендре II після цього забажав зробити королем Галиції та Лодомерії свого сина Ендре. У серпні 1221 р. Мстислав Мстиславич переміг угорців, а в полон попав воєвода Філя та королевич Коломан. У 1224 р. Ендре уклав мир з австрійським герцогом Леопольдом VI. Того ж року король видав закон, який регулював права трансильванських німців, який надавав їм самоуправління. У 1225-1226 рр. Ендре II призначив свого сина Белу керувати Трансильванією, а землі Хорватії, Далмації та Славонії передав Коломану. Взимку 1226-1227 рр. угорці знову прийшли в Галичину. Угорців підтримали поляки на чолі з краківським воєводою Пакошом. Угорське військо проникло до Луцька. У битві під Кремінцем угорсько-польські війська зазнали поразки. Мстислав Мстиславич переміг угорців. Василько та Данило Романовичі увійшли в Галичину. Проте проти правління Мстислава Мстиславича та Романовичів виступало галицьке боярство. На чолі бояр стояв Судислав, який

вважав кращим вибором угорського принця Коломана. Він фігурує в угорських джерелах як Себеслав і походив з чеського роду Лудан. Угорський король Ендре II надав йому маєтки в Угорщині. Коли угорські війська зазнавали поразки, то Судислав мігрував в Угорщину. У 1215 р. він взяв участь у коронації Коломана галицькою короною. Джерела фіксують його серед оточення принця Коломана у 1217 р. У 1221-1227 рр. Судислав перебував у оточенні Мстислава Мстиславича і мав володіння в Звенигороді. Від імені угорського принця Ендре Судислав вів перемовини з київським князем Володимирем Рюриковичем та Михайло Всеволодовичем. У 1227 р. він вів перемовини про визволення з руського полону королевича Коломана. Судислав запропонував Мстиславу Мстиславичу укласти династійний шлюб його доньки з Коломаном, а принцю Ендре віддати Галичину. Мстислав Мстиславич не мав значної підтримки серед боряства в Галичині і був вимушений поступитися. У 1228 р. Коломан та Бела IV почали забирати землі роздані баронам. У 1230 р. Судислав панував у Пониззі, а угорці в Галичі. Спираючись на угруповання лояльних Романовичам бояр Данило Романович вибив угорців із Галичини. Потім він спробував домовитись з угорським королем, проте той не йшов на контакт. У 1230 р. Судислав взяв участь у поході угорського короля на болгарське місто Відін. У 1231 р. боярські міжусобиці вразили Галичину. У 1231-1232 рр. була війна у Володимира, Белза, Галича, Червена, Ярослава. За угодою підписаною того року в Галичі сів принц Ендре, а Белз та Червен був відданий Олександрю Всеволодовичу. У 1218-1232 рр. Ендре II надав володіння Пограніце (Пагран) Владиславу Кормильчичу. До того ця територія належала естергомському архієпископу Роберту. У 1232 р. Владислав Кормильчич помирає. У 1233 р. Олександр Всеволодович виступив на боці угорців у новій війні проти Романовичів. Данило та Василько мали певні успіхи, також взимку 1232-1233 рр. помер принц Ендре. У 1233 р. Данило Романович та Котян завдали поразки угорському полководцю Денешу. Того ж року син Судислава Богомир дістав посаду ішпана секеїв. У 1234-1235 рр. Данило Романович на стороні Володимира Київського воював проти Михайла Всеволодовича з Чернігова та Ізяслава Мстиславича з Смоленська. У 1235 р. Данило Романович поїхав налагоджувати відносини з Белою IV. Данило Романович став васалом Бели IV, проте ця залежність мала умовний характер і почалась з 1237 р. Стосовно ж Владислава Кормильчича, то він був вірним союзником Ендре II. У угорських документах він фігурує як Ladislaus Ruthenus. На посади в своїй державі Ендре II окрім православних галицьких бояр також призначав мусульман та євреїв. Архієпископ Естергома Роберт наклав на королівство інтердикт у 1233 р. У Березі Ендре був вимушений підписати договір по якому гарантував свободи та привілеї духовенства. У 1234 р. Ендре II одружився на Беатрисі д'Есте, яка була значно його молодше. Це стало причиною чому католицький клірик Янош Боснійський відлучив його від церкви. У 1234 р. Данило Романович відвоював у угорців Галичину, якою правив син Ендре II Ендре. Галицький боярин Судислав був вимушений втекти в Угорщину. У 1235 р. Ендре II здійснив похід н Австрію і вимусив Фрідріха Бабенберга прийняти свої умови. У 1222 р. хорватські землі були розділені на дві бановини – хорватсько-далматську та славонську. Перший славонський сабор був зібраний у 1273 р. У 1248 р. баном Славонії, Хорватії та Далмації був призначений син Бели IV Бела Славонський. У 1235 р. була ліквідована особлива хорватсько-далматська коронація, що позначило

наступ угорців на права хорватської знаті. У Хорватії складались аналогі угорських комітатів - жупанії. У 1193 р. князі Крчки отримали жупанію Модруш, а у 1225 р. – жупанію Вінодол. Особливими королівськими містами стали Градець (Загреб), Вараждин у 1220 р., Вуковар у 1231 р., Петриня та Самобор у 1233 р. У міста запрошували німців та хорватів. У вересні 1235 р. Ендре II помер. У середині XII ст. на території Трансильванії угорський король розселив німецьких колоністів. Вони отримали у угорців найменування сасів. Також угорський кордон охороняли волохи та печеніги. У 1211 р. вони надали землі Тевтонському Ордену поблизу Карпатських перевалів. Тевтонці захищали Угорщину від вторгнень кипчаків. У 1091 р. кипчаки вже атакували Угорщину. Тевтонці вдало впорались з поставленою задачею. Вони не тільки вдало захищали землі Барцашага, але й перейшли перевали і почали поширювати свою владу на південь від Південних Карпат. Угорський король Ендре II був змушений конфіскувати у них землі та вигнати з Угорщини у 1225 р. Король не бажав утворення держави у державі. Як показав розвиток подій на Балтиці у 30-40-х рр. XIII ст. це було цілком виправдано. Отримавши Хелминську землю від мазовецького князя Конрада тевтонці завоювали землі прусів і загрожували поморському польському князю Святополку. У середині 20-х рр. XIII ст. за сприяння папи римського була утворена Куманська єпископія на землях кипчацького хана Бортца на схід від Карпат. Першою дружиною Ендре II була Гертруда з родини німецьким графів Андекс-Меран. Вона значно впливала на свого чоловіка. Ендре II довгий час згадувався як правитель дружній до німців. Брат Гертруди Бертольд був призначений королем архієпископом Калоча. Також він займав посади бана Хорватії та воєводи Трансильванії. Ще двоє братів Гертруди брали участь у вбивстві Філіппа Швабського. Угорські барони вважали домінування німців неприйнятним і у 1213 р. у лісі Піліс вбили Гертруду та її оточення. Цей злочин задумав бан Банк, чия сестру згвалтував один з братів Гертруди. Ще одним з змовників був іспанець Петер у честь якого був названий Петерварадін (передмістя сучасного міста Нови-Сад у Сербії). Петера король наказав посадити на палю, а всі інші змовники залишились непокараними. Ендре II зісватав свою доньку Марію за болгарського царя Івана Асеня II. Також король планував одружити свого сина на доньці вірменського кілікійського царя Левона II, однак цей шлюб не відбувся, оскільки угорський правитель задумав одружити його на князівні з Русі. За свого правління Ендре II подарував значні землі знаті. Саме з часів Ендре II магнати стали називатись баронами. Також значні суми грошей були подаровані монастирям. Баронів призначав та зміщував король. Усього в королівстві було 20 баронів. Найбільш значними серед них був палатин та королівський суддя. Рівним їм за рангом був бан Хорватії та воєвода Трансильванії. Серед баронів також були королівські конюший, чашник, стольник. Інші дев'ять баронів були іспанцями. Барони отримували аллод назавжди. Роздача земель була покликана забезпечити лояльність магнатів під час хрестового походу. Коли Ендре II був у хрестовому поході, регентом, який правив королівством, був естергомський архієпископ Янош. Коли король повернувся з походу, то він у листі описав свою країну як спустошену та позбавлену прибутків. Король знаходився у боргах і йому довелось вдатися до псування монети та надзвичайних податків. Сам король був у складних відносинах зі своїм сином Белою. Тільки у 1220 р. він віддав в управління Белі Хорватію та Славонію. Те що королівський син отримав ці володіння викликало негативну реакцію знаті у 1222 р.

Щоб заспокоїти своє королівство у 1222 р. Ендре видав «Золоту Буллу». Вона складалась з тридцяти параграфів. Були встановлені привілеї дворянства. Обмежувався вплив іноземців на короля. Землі дворянства не оподатковувались і король мусив давати платню дворянам зі свого домена, щоб вони відправились на війну. Замкові слуги і церковні феодали ж несли необмежену військову службу. Якщо король порушував приписи «Золотої Булли», то барони, церковні феодали та дворяни мали право повстати проти нього. Дворянство та барони називались «королівськими слугами», проте були фактично незалежні від нього. У 1226 р. принц Бела був призначений воєводою Трансильванії. У 1228 р. кипчацькі вожді Бортц та Мемблорк прийняли католицизм. На території їх володінь між Карпатами та Дунаєм була утворена Куманська єпископія, яка стала вассалом папи римського та угорського короля. У 1232 р. у землях волохів була утворена Мілковська єпископія. У 1233 р. Бела отримав титул короля Куманії. Бела мав підтримку свого брата Коломана, який правив Славонією. У 1233 р. домініканці займались боротьбою з богумілами у Боснії. У 1234 р. збройну допомогу домініканцям надав Коломан. Євангелізацією Боснії займався єпископ-місіонер. Він був підпорядкований папі римському. У 1247 р. він вже підпорядкувався архієпископу Калоча. У 1232 р. інша місіонерська єпископія була створена у Славонії для навернення у католицизм сербів. Резиденція останнього знаходилась у монастирі Святого Іринія на річці Сава (теперішня Сремська Митровіца). У 1230 р. на просторах між Дунаєм, Карпатами та Олтом було створено Северинський банат. Особливо було положення субетноса угорців – секеїв. Їх розселили на території комітатів Удвархей, Чик, Харомсек, Араньош, Кезд, Телегд. Вони були відірвані від основного угорського масива волохами Трансильванії. Ішпан Трансильванії у 1210 р. допоміг болгарському царю Борилу. Коміт Йоахім на чолі війська з секеїв, волохів, сасів та печенігів здійснив похід проти кипчаків. Автономність мали волохи, які мешкали на прикарпатських теренах. Сенеслав та Літової правили кнезатами на території майбутньої Волощини. Стосовно ж кнезатів Іоанна та Фаркаша, то вони знаходились на території Северинського банату. У 1231 р. церковні прелати вимусили Ендре II видати «Нову Золоту буллу». Архієпископ Естергома Роберт дістав право відлучити короля від церкви у разі порушення умов булли. Ендре II у 1232 р. спробував проігнорувати волю церковників, проте Роберт наклав інтердикт на Угорщину. У 1233 р. папа римський Григорій IX відправив до Угорщини легата Якопо Пекорарі кардинала-єпископа Палестрини. Він змусив Ендре II підписати договір у Березі. Ця угода встановила привілеї церкви, заборону залучати євреїв та мусульман до управління державою та фінансами. У 1233 р. була створена Угорська провінція Домініканського ордену. Францисканці утворили Угорську провінцію свого ордену у 1238 р. Король Ендре II одружив свою доньку Ержебет з тюринзьким маркграфом Людвігом IV. Вони померла вдовою у 1231 р. у віці 24 років. Вже у 1235 р. Ержебет була канонізована. До 1238 р. у Дунайвароші існував православний монастир Святого Панталеона. Там зберігались грекомовні рукописи. Православний ж монастир у Вишеграді у 1221 р. був переданий домініканцям. Римський папи Іннокентій III та Гонорій III тиснули на угорського короля, щоб мусульмани Угорського королівства були повернуті до католицизму. Також вони вимагали, щоб євреї були змушені носити особливі розпізнавальні знаки встановлені для них Латеранським собором. У 1233 р. померла дружина Ендре II Йоланда де

Куртене. Сам король помер 21 вересня 1235 р. Особливе місце займає історія Бели IV. Ще будучи принцем він у 1220 р. одружився на нікейській принцесі Марії Ласкарині, доньці Феодора Ласкариса. Ендре II доручив йому керівництво Славонією. У 1222 р. Ендре розлучив Белу з Марією Ласкариною, розчарувавшись у союзи з Нікейською імперією. У 1226 р. Ендре II доручив Белі керівництво Трансильванією. Бела сприяв діяльності угорських домініканців серед кипчаків. У 1228-1229 рр. Бела надавав своєму брату Ендре допомогу у боротьбі за Галич. Бела одружився на Беатрисі д'Есте. Ще будучи молодшим королем він віднімав у баронів пожаловані їм Ендре II. Палатин Денеш був осліплений за його наказом. У вересні 1235 р. Бела зійшов на трон. Він став відомий як Бела IV. Він став правителем Угорщини у непростий час. Судові справи він передав королівському суду. Тільки найважливіші справи розглядалися Королівською Радою з баронів. Бела наказав провести перепис майна, яке залишилось у володінні короля. Каноник Арада (пізніше архієпископ Спліта) Рогерій вказував, що дії короля спровокували ненависті між королем та угорською знаттю. У 1235 р. монголи почали свій Великий Західний похід. Зі свідчень угорських домініканців Рікардуса та Юліана, ми знаємо що угорці добули розвідувальні дані про просування монголів. Також з оповідей цих ченців ми знаємо, що монголи направляли до угорців послів і намагалися залякати угорського короля щоб він не надавав допомоги кипчакам. Як ми знаємо зі свідчень «Темної історії монголів» Угедей ставив перел своїми військами захопити і Угорщину, так що якби навіть угорці і не надали підтримки кипчакам, то це все одно б не врятувало угорців від війни. У 1239 р. за даними Альберика де Труа Фонтене та Рогерія Бела IV впустив у свою країну кипчаків, попередньо їх формально охрестивши. У Бели IV були свої резони. Частина кипчаків була давніми сусідами Угорщини і за їх допомогою король бажав зміцнити владу над своєю державою. Присутність кипчаків у Угорщині викликало невдоволення баронів. Змовившись з Фрідріхом II Бабенбергом вони у березні 1241 р. напали на хана Котяна та вбили його. Частина кипчаків знялась з місця і просуваючись Алфьолдом на південь спустошила країну до Сентмартона у Славонії. Угорський король підготувався до оборони проти монголів. На карпатських перевалах були зроблені засіки, проте їх у березні 1241 р. прорвав Шибан, який перемиг палатина Денеша Тамая. 17 березня 1241 р. монголи здобули Вац. Інші монгольські полководці Кадан та Бурі пройшли через Родну та вдерлись до Трансильванії. Отряди Бучека пройшли через Барцашаг спустошивши Арад, Перг та Ергес. Стосовно ж основних сил, то вони рухались з Субедеєм і перетнули Сірет і пройшли територією Куманської єпископії в Угорщину. Угорці очікували головний удар у Верецького перевалу. Заколот баронів не дозволив Белі IV вчасно надати допомогу палатину. Вже у середині березня 1241 р. Шибан дійшов до Пешта. Це змусило Белу діяти. Королівське військо переслідувала Шибана до річки Шайо. Основні ж монгольські сили на чолі з Бату та Субедей рухались південніше, здобувши Арад. Основне військо приєдналось до Шибана і 11 квітня 1241 р. відбулась битва на річці Шайо. Військо угорців було переможено. Залишки угорсько військо на чолі з Белою IV втікали до Пешта. На плечах угорців монголи увірвались у Пешт. Брат Бели IV Коломан був тяжко поранений і згодом помер у Славонії. 20 квітня 1241 р. папа римський Гонорій IX видав енцикліку в якій закликав європейських володарів прийти на допомогу угорцям. Бела IV писав звернення до європейських монархів з проханням допомоги.

Протягом 1241 р. монголи взяли в облогу Секешфехервар. Естергом впав у січні 1242 р. Більшість угорських міст було спустошено. У лютому 1242 р. монголам опирались Комарно, Пожонь, Філяково, Абовський Новоград, Нітра. Сам Бела IV втік на Адріатику і переховувався на одному з островів поблизу узбережжя Далмації. У січні 1242 р. Кадан вдерся у Хорватію. Він спалив Градець (Загреб), проте навесні 1242 р. монголи не змогли здобути Трогир та Кліс. Монголи повернулись у степи через Сербію та Болгарію. Під час монгольського вторгнення Фрідріх II Бабенберг захопив комітати Шопрон, Пожонь, Мошон. Австрійці дійшли до Глоговаца. Вже у 1242 р. Бела IV повернувся у угорські землі. У тому ж році він відвоював у австрійців прикордонні комітати. Того ж року проти венеційців повстали мешканці Задар, які вивесили угорський прапор. У 1243 р. венеційці взяли в облогу Задар. У 1243 р. угорський король Бела IV здійснив похід на Галичину щоб зробити там правителем сина Михайла Чернігівського. У 1243 р. венеційці підкорили Спліт. Проте вже у 1244 р. Спліт був повернений до складу Угорщини. Донька принця Бели Кунігунда прожила десятки років у шлюбі з Болеславом Побожним Краківським. У 1244 р. угорський король уклав договір з Венеційською республікою та віддав їй Задар. Донька Бели Маргіт ж прийняла чернецтво у жила у монастирі на Кролячому (нині острів Святої Маргіт) у Буді. У 1243 р. Угорщину вразив голод. Внаслідок монгольського вторгнення та епідемії чуми королівство вратило 15-20 % населення. У Оросхазі поблизу від Сегеда вимерло 43 села. Запустило 40 монастирів в королівстві. Після монгольського вторгнення король Бела IV відмовився від старого принципу за яким королівською прерогативою було спорудження замків та міст. Він почав масштабну програму спорудження кам'яних замків. Також він відновив практику роздач земель баронам. Король будував замки у своїх володіннях та дозволив баронам будувати замки у своїх володіннях. У 1247 р. Бела IV передав частину Северинського банату лицарям-госпітальєрам. Вони були повинні охороняти землі королівства від болгар та монголів. Ще одним заходом було надання ленів на територію королівських лісів. Умовою для надання земель було те, що ті хто їх отримає мають виставити важкоозброєних вершників. До того основу королівського війська складали легкоозброєнні замкові слуги. Нащадками цих феодалів була знать району Турца та Спіша. У 1246 р. Бела прийняв назад у своє королівство кипчаків. Кипчаки були розселені у королівському домені між Тисою та Дунаєм між Пештом та Сольноком. Були створені комітати Надь Куншаг та Кіш Куншаг, які були очолені кипчацькою знаттю. У Трансильванії продовжували нести військову службу секеї та волохи. Угорське військо здійснили дві військові кампанії у Боснії. У 1244 р. Ростиславич одружився на доньці Бели IV Ганні. Від цього шлюбу народились бани Мачви Бела та Михайло Ростиславичі. Того ж року до Угорщини прибув чернігівський князь Михайло Всеволодович. Останній шукав допомоги проти монголів, проте не отримав її. У 1245 р. Бела IV уклав союз проти Данила та Василька Романовичів з Болеславом Побожним та Ростиславом Михайловичем. Угорський король планував зробити правителем Галичини Ростислава Михайловича. Йому на підтримку було направлено угорське військо на чолі з баном Філею. 17 серпня 1245 р. він був переможений в битві під Ярославом русинами. Ростислав Михайлович взяв участь у битві при Лейті у 1246 р. Угорський король зробив його баном Славонії. У 1247 р. Ростислав Михайлович став баном Мачви. Столиця його володіння знаходилась в Белграді, а сам край знаходився між

Дріною та Великою Моравою. У 1264 р. Мачву успадкувала вдова Ростислава Ганна і правила краєм до 1270 р. Її сини Бела та Михайло були банами у 1269 – 1272 рр. після чого Мачва стала володінням угорської королеви Ержебет доньки кипчацького хана Сейхана. В 1284 р. як васал Угорського королівства Мачву отримав король Сербії Степан Драгутин. У 80 – 90-х рр. XIII ст. правителі Мачви воювали з болгарськими відінськими деспотами серед яких був Шишман. Ростислав Михайлович як підданий угорського короля напав на болгар у районі Бранічева і прийняв титул царя. У 1246 р. в битві на річці Лейті Фрідріх II Бабенберг герцог Австрії та Штірії завдав поразки угорцям. У 1247 р. Бела IV повідомив папу римського про намір заволодіти Австрією. У 1246 р. помер Фрідріх II Бабенберг. Бела IV вів перемовини з німецьким кайзером щодо долі Австрії. У 1247 р. Фрідріх II Гогенштауфен оголосив Австрію та Штірію виморочним леном, який належить кайзеру. У 1247 р. його вдова Гертруда одружилась з графом Бадена Германом V фон Церінгеном. Ще у 1249 р. Відень був у його руках. У 1250 р. свої права на Австрію заявив чеський королевич Пшемисл Оттокар. Тоді він був моравським маркграфом. Його батько король Вацлав I, одружив його на з сестрою Фрідріха II Гогенштауфена Маргеріт. У 1252 р. угорці зайняли Австрію. Того ж року відбулась зустріч Бели IV з Данилом Романовичем. Син Данила Лев одружився з угорською принцесою Констанцією, а його брат Роман Данилович взяв участь у боротьбі за спадщину Бабенбергів. Гертруда, яка була вдовою знаходилась під протекцією Бели IV за волею римського папи Інокентія IV. Інтереси Бели IV та Данила Романовича в австрійському питанні збігалися. Галицько-волинській володар сподівався, що його син отримає лен в Центральній Європі. У 1252 р. відбулося весілля Романа Даниловича та Гертруди фон Бабенберг в замку Гімберг під Віднем. Бела IV створив античеську коаліцію з малопольського князя Болеслава Побожного і опольського князя Владислава Казимировича, галицько-волинського правителя Данила Романовича, сина баварського герцога Оттона II Генріха XIII, мачванського бана Ростислава Михайловича. Болеслав був одружений з донькою Бели Кунигундою, Генріх XIII був одружений на іншій доньці Бели Ержебет, Ростислав Михайлович з ще одною донькою Бели Ганною, а про шлюб Лева було сказано вище. У 1253 р. поляки та русини вдерлись в Моравію. Союзне військо взяло в облогу Опаву. Пізніше вони об'єдналися з угорським військом поблизу Оломоуца. Чехи взяли в облогу замок Гімберг в якому перебував Роман Данилович. Бела IV дещо змінив свої плани і планував домовитись з чехами, оскільки Інокентій IV агітував чеського короля (1253 р.) Пшемисла II Оттокара здійснити похід у Прусію. Роман Данилович залишився без допомоги і був змушений залишити Гертруду фон Бабенберг у Австрії повернувшись на Русь. Бела IV підписав мирний договір з Пшемислом II Оттокаром. Під владу Угорщини перейшло герцогство Штірія. У 1258 р. мешканці цього регіону повстали проти угорців. У 1259 р. Бела IV направив проти них війська у складі яких окрім угорців та кипчаків були болгар та боснійці. Штірію він розглядав як престол для принця Іштвана. Проте штірійці знову повстали і призвали на допомогу Пшемисла II Оттокара. У битві при Кресенбруні у 1260 р. чехи перемогли угорців. У 1261 р. Бела IV разом зі своїм сином Іштваном здійснив похід проти болгар. У 1262 р. Бела IV підписав договір з принцем Іштваном і дав йому уділ на схід від Дунаю і титул молодшого короля. У тому ж році в Угорщину прибув посол від Золотої Орди. Хан Берке просив угорського короля надати вільний прохід

військам монголів для вторгнення у Центральну Європу. У 1262 – 1263 рр. принц Іштван здійснив похід на Тирново в Болгарії в якому взяв участь Ростислав Михайлович. Останній тримав під своїм контролем Бродницький та Сребницький комітати Боснії, а також Мачву. Візантії знали Ростислава як Розура. У 1264 р. почалась війна між Белою IV та Іштваном. Королівське військо перемогло Іштвана і переслідувало його до сходу Трансильванії. Проте Бела був переможений в битві при Кодлі (Фекетехаломі). У битві при Ісаезі у березні 1265 р. Іштван здобув перемогу над силами свого батька і був визнаний спіправителем Угорського королівства. У 1266 р. Іштван V та Бела IV уклали мир між собою. У 1267 р. угорці відправили місію Поніта до золотоординського хана Менгу-Тимура. Тоді ж угорська знать з'їхалась на сейм у Естергомі. Наприкінці 1267 р. сербський король Степан Урош I Великий напав на Мачву, яка належала королівському вассалу Белі Ростиславичу з династії Ольговичів. У 1268 р. Бела Ростиславич разом з Белою переміг сербів. Стефан Урош I потрапив у полон і був змушений заплатити за своє звільнення з полону. Сербський король був змушений визнати свій вассалітет від угорців. Наприкінці 60-х рр. XIII ст. Бела IV підписав договір з сицилійським королем Карлом I Анжу. Було досягнуто домовленості про те, що принц Ласло син Іштвана візьме шлюб з донькою Карла Ізабеллою. Влітку 1269 р. помер Бела Славонський, якого Бела IV розглядав як свого спадкоємця. Після цього на старого короля почала справляти вплив принцеса Ганна Угорська, яка була тещою Пшемисла II Оттокара. Бела IV хотів передати владу їй, оскільки не довіряв своєму сину Іштвану. Сам Іштван за життя батька був молодшим королем. У 1246 р. під його керівництво передали Далмацію, Хорватію та Славонію. Де-факто цими територіями правив бан Іштван Гюткелед. Іштван одружився з донькою кипчацького вождя Сейхана Ержебет. У 1258 р. Іштвана призначили правити Трансильванією. У 1258-1260 рр. він керував і Штірією. Бела IV віддавав перевагу спілкуванню з Белою Славонським, що викликало незадоволення зі сторони Іштвана і призвело до війни у 1264-1265 рр. Далмація, Хорваті, Славонія були віддані Белі Славонському, який мав титул бана. За відсутності цього бана землями правив бан Славонії, якому підпорядкувався бан Хорватії та Далмації. Князі Крбавські розширили свої володіння потіснивши Качичів. У 1261 та 1263 рр. Іштван здійснив вторгнення в район Відіна і примусив місцевого деспота Якова Светослава визнати залежність від Угорщини. Проте у 1265 р. останній відмовився присягати на вірність Угорщини. Яков Светослав оголосив себе васалом болгарського царя Костянтина Тіха. Болгарські війська вдерлись у Северинський банат і відвоювали ряд фортець у угорців. У 1266 р. проти Якова Светослава виступив Іштван V. Угорський король взяв у облогу Відін і вимусив Якова Светослава присягнути Угорщині. Іштван V титулував себе як і імператора болгар. Іштван влаштував два шлюби своїх дітей з сицилійськими Анжу. Донька Іштвана Марія стала дружиною сицилійського короля Карла I Анжу. Цей союз був укладений у 1269 р. У травні 1270 р. помер Бела IV, який заповів Угорщину Ганні Угорській та Пшемислу II Оттокару [Erdélyi, 1929, old. 179-230; Varabás, 2014, s. 35-374; Bakay, 2000, old. 488-489; Font, Varabás, 2019, p. 31-125; Engel, 2001, p. 89-107; Чиркович, 2009, с. 46-65; Vasary, 2005, p. 137-138; Юрасов, 2018, с. 174-205; Cartledge, 2011, p. 19-31; Zsoldos, 2009, old. 16-69; Исламов, Пушкаш, Шушарин, 1971, с. 127-131; Контлер, 2002, с. 92-101; Головка, 2010б, с. 113-139; Головка, 2013, с. 127-147; Головка, 2006, с. 258-306, 325-329;

Костик, 2019, с. 139-156; Мандзяк, 2019, с. 157-181; Волощук, 2005, old. 83-113; Волощук, 2006а, с. 86-95; Волощук, 2006б, с. 331-341; Волощук, 2007б, с. 130-135; Волощук, 2007в, с. 16-21; Волощук, 2008а, с. 18-25; Волощук, 2008б, с. 365-376; Волощук, 2009а, с. 38-47; Волощук, 2009б, с. 19-20; Волощук, 2009в, с. 84-94; Волощук, 2011, с. 189-196; Волощук, 2014, с. 145-174, 284-323; Barany, 2002, р. 350-356; Curta, 2019, р. 381-387; Kristó, 2003, old. 117-164; Kristó, 1976, old. 26-122; Исламов, Пушкаш, Шушарин, 1971, с. 128-130, 147-148, 160, 162].

Проте реальну владу мав Іштван V. Напередодні прибуття Іштвана V в Естергом Ганна втекла до Праги. В Естергомі Іштвана V коронували як єдиного правителя королівства. У 1270 р. Іштван V провів зустріч зі своїм зятем Болеславом Побожним у Кракові, утворивши античеський союз. У жовтні 1270 р. у Пожоні Іштван V мав зустріч з Пшемислом II Оттокар, уклавши з ним перемир'я. Проте війна вибухнула вже у 1271 р. Чехи здобули Пожонь, Девін, Пайштун. У битві про Мошоні Пшемисл Оттокар II завдав поразки угорцям. Проте незабаром чеський король був вимушений розпустити військо. Союзник угорців баварський герцог атакував Верхню Австрію, а кипчацька кіннота напала на Нижню Австрію. У 1272 р. Пшемисл II Оттокар став генерал-капітаном Фріулі, що фактично відкрило йому доступ до Адріатики. Влітку 1272 р. Іштван V відправився у Далмацію, де зустрівся з сицилійським королем Карлом I Анжу. У цей час Йоахім Гюткелед викрав принця Ласло і увів його в замок Капрівніц. У викрадені принця активну участь приймала дружина Іштвана V Ержебет. У серпні 1272 р. Іштван V помер від неровового потрясіння викликаного викраденням сина. У вересні 1272 р. принц Ласло був коронований як Ласло IV. У цей час Хенрік I Кьосогі звинуватив Белу Ростиславича у зраді та вбив. Після цього Мачва та Боснія перешла під владу угорського шваба Йоахіма Гюткеледа. Між впливовими родинами Чаків та Кьосегі почалась боротьба. На стороні Кьосогі воювали Гюткеледи. У 1274 р. Ержебет постаралась відсторонити свого колишнього коханця Йоахіма Гюткеледа, але той викрав малолітнього короля Ласло IV. Проти Гюткеледів виступив Петер Чак. Чаки разом з кипчаками виступили проти Кьосогі та Гюткеледів. У 1276 р. Петер Чак зруйнував Веспрем. Петер Чак завдав поразки своїм ворогам, а Йоахім Гюткелед вимовив у королеви Ержебет амністію. У квітні 1277 р. помер Йоахім Гюткелед, загинувши у боротьбі з хорватськими магнатами Бабонічами, які повстали проти Ержебет. Після цього у війну з Бабонічами втрутились Кьосогі. Того ж року саксонці Трансильванії у локальній війні з єпископом зайняли Секешфехервар. Тоді єпископи зібрали сейм у Ракоші поблизі Пешта. Незважаючи на свій 15-річний вік Ласло був проголошений повнолітнім королевою Ержебет, баронами та церковними феодалами. Ласло IV очолив військо, яке виступило проти Кьосогі, які до того часу вже примирились з Бабонічами і розділили з ними землі по Саві. Кьосогі хотіли проголосити королем Ендре Венеційця, котрий увійде у історію як останній Арпад Ендре III. У боротьбі з родиною Кьосогі Ласло IV допоміг Рудольф Габсбург. Також король завдав поразки баронам Герегі з Біхара. У 1273 р. Рудольф Габсбург був обраний королем Німеччини. Того ж року угорські кипчаки здійснили набіг на Моравію. Чехи у відповідь захопили та зруйнували Нітру. Сам же чеський король на чолі великого війська дішов до річки Ваг. У 1274 р. Рудольф Габсбург зажадав від Пшемисла II Оттокара повернення Фріулі, Карінтії, Штірії та Австрії, на що отримав відмову. У 1275 р. Рудольф Габсбург отримав підтримку у єпископів Пассау, Регенсбурга,

---

Бамберга, Зальцбурга та австрійського дворянства. Серед чехів Габсбургів підтримав клан Вітковичів. У 1276 р. союзниками Рудольфа Габсбурга стали Людвіг Пфальц-Баварський, Альбрехт Саксонський та Фрідріх фон Гогенцолерн. Війська Мейнгарда Тірольського вступили в Штірію та Карінтію, а сам Рудольф зайняв Австрію. Вирішальна битва відбулась на Моравському полі (під цією назвою вона відома в угорській історіографії, у чеській історіографії вона фігурує як битва у Сухих Крут, а в німецькій історіографії вона відома як битва при Дюрнкруті або битва при Мархфельді). У цій битві союзником Рудольфа Габсбурга виступив Ласло IV. Чеський король Пшемислав II Оттокар загинув у битві. Рудольф Габсбург бажав розвинути успіх, проте опікуном малолітнього чеського короля Вацлава II був Оттон V Бранденбурзький, який зберіг за Пржемысловцями Чехію та Моравію. При Ласло IV значну роль грали кипчацькі беки, які жили в Альфьолді. З числа кипчацької аристократії була його мати Ержебет. В кипчаках він вбачав опору своєї влади. Він мав кількох кипчацьких коханок – Едуа, Мантулу та Купчеч. Кипчацькі беки захоплювали у рабство угорців та продовжували притримуватись своїх язичницьких вірувань. Це непокоїло католицьку церкву та баронство. У 1279 р. в Угорщину на запрошення архієпископом прибув легат Філіпп Фермі. Він скликав сейм у Тетені і проголосив необхідність примусити кипчаків охреститись. Легат наклав на короля інтердикт. Проте Філіппа Фермі захопили у полон кипчаки. Тоді проти кипчаків виступив Фінта Аба, який завдав поразку кипчакам у битві при Сланкамені у 1280 р. У 1281 р. надором (палатином) був призначений Янош Кьосогі. Тоді ж Філіпп Фермі залишив Угорщину. У 1282 р. в битві на озері Ход в комітаті Чонград кипчаки були остаточно розбиті. Вождь бунтівних кипчаків Алдімір втік до Болгарії. У 1284 р. Ласло IV спробував відмовитись коритись єпископам та архієпископу Лодомеру. У 1285 р. завдяки інтригам Алдіміра монголи вдерлись в Угорщину та спустошили міста Регін, Брашов та Бистрицю, які населяли німці. Окремі монгольські загони досягли Пешта. Угорці зробили ставку на мобільну оборону. Окремі загони угорців, секеїв та волохів напали на монголів. Окрім того, військо хана Телебути зазнало значних втрат внаслідок морозів та епідемії. Сам Ногай зміг повернутися назад з Угорщини через Брашов. У 1286 р. син Рудольфа Габсбурга Альбрехт захопив кілька прикордонних угорських комітатів. Того ж року Фінта Аба здійснив кампанію проти Золотої Орди. У 1286 р. Ласло IV арештував свою дружину з роду Анжу, а в 1287 р. примусив свою сестру Ержебет одружитись на чеському магнаті Завіші з Фальєнгштейна. Римський папа Микола IV закликав християн почати хрестовий похід проти угорського короля. Архієпископ Лодомер відлучив Ласло IV від церкви. У угорських хроніках епохи правління королів з династії Анжу він зображується як язичник і зображений у кипчацькому одязі. Проте, у сучасника Ласло IV Шимона Кезаї нічого такого немає. Н. Беренд відзначає, що Ержебет та її син Ласло IV діяли у межах християнської матриці. Король бажав спертися на кипчаків проти магнатів. Проте на нього тиснули і прелати з папою римським. Під цим тиском Ласло примирився з єпископами у 1289 р. Королівська влада перетворилась у фікцію. За часів Ласло IV Шимон Кезаї написав свої «Діяння гунів та угорців». У 1290 р. біхарський магнат Копас Борша підкупив кипчаків Арбуза, Тьортеля та Кеменече і вони вбили короля у Чересізі. Останнім Арпадом став Ендре III Венецієць. Він народився у Венеції у 1265 р. і був сином Іштвана Постума, який був герцогом Славонії. Мамою Ендре була Томазіна зі знатної венеційської родини

Морозіні. На початку 1290 р. архієпископ Лодомер та магнати Кьосогі запросили Ендре до Угорщини. Проте він був арештований Арнольдом Хатогом і виданий Альбрехту I Австрійському. Коли Ласло IV був вбитий, то після нього не залишилось дітей. Єдиним спадкоємцем був Ендре. Він був проголошений королем Ендре III. Права короля на престол оскаржувались іншими претендентами, оскільки батько Ендре Іштван Постум був проголошений своїми братами бастардом. Ендре III пообіцяв на сеймі у Буді покінчити з анархією. Він наказав знищити фортеці побудовані без королівського дозволу та повернути маєтки захоплені самовільно баронами. У 1291 р. Марія Неаполітанська (сестра вбитого Ласло IV) оголосила про свої права на престол. У 1292 р. вона передала права на престол неаполітанському принцю Карлу Мартеллу з династії Анжу. Цей принц був титулярним королем Угорщини у 1292-1295 рр. У 1294 р. він спробував отримати корону, але не отримав підтримки від угорських баронів. Того ж року Ендре захопив замки Копаса Борша, який керував Біхаром після занепаду баронів Герегі. Карл Мартелл у 1295 р. помер від чуми в Неаполі. На початку 1291 р. знать Східної Угорщини визнала Ендре III королем. В Славонії оголосив себе королем польський авантюрист який називав себе Ендре Славонським. На престол також претендував Альбрехт I Австрійський, проте внаслідок війни він восени 1291 р. відмовився від угорської корони. У якості компенсації Ендре III зруйнував кілька фортець на угорсько-австрійському прикордонні. Це викликало повстання з боку Міклоша Кьосегі. Його повстання підтримали хорватські клани Бабонічів та Франкопанів. Король намагався придушити повстання, але був захоплений у полон Міклошем Кьосегі і був вимушений заплатити за себе контрибуцію. У 1293 р. Ендре III запросив у Угорщину Томазіну Морозіні, яка провела перемовини з Хенріком Кьосогі і переконала того визнати владу короля. У 1294-1295 рр. Ендре III вів війну проти прибічників Карла Мартелла Анжу. У лютому 1296 р. Ендре III одружився на Агнессі Австрійській доньці Альбрехта I Габсбурга. У 1297 р. Мате Чак, який правив словацькими землями у Угорському королівстві й мав резиденцію в Тренчині, кинув виклик королю. У 1298 р. Ендре III підтримав Альбрехта Габсбурга проти короля Німеччини Адольфа Нассау. Військо Габсбургів при підтримці угорців розбило військо Адольфа Нассау у битві при Гельхеймі. У тому ж році архієпископ Естергома Дьордь Біскей підтримав претензії на престол з боку Карла I Роберта. У 1298 р. Ендре III досягнув домовленості з баронами. Деякі самовільно споруджені замки були зруйновані. У 1299 р. Ендре III конфіскував маєтки Дьордя Біскея. З 1290 р. Хорватія та Далмація не корились угорському королю. Там був фактичним правителем Павло Шубич. У 1300 р. неаполітанський принц Карл Роберт висадився в Хорватії. У тому ж році померла Томазіна Морозіні. 14 січня 1301 р. помер Ендре III, останній представник дома Арпадів. У 1293 р. Павло Шубич проголосив себе баном хорватів. Він передав частину Боснії своєму брату Младену. Іншому своєму брату Юрію він віддав Далмацію. Павел Шубич чеканив свою монету та жалував землі своїм васалам. Фактично за правління Ендре III Хорватія стала де-факто незалежною країною. Після смерті Ендре III Угорщину охопила анархія. Ще у лютому 1298 р. у Відні чеський принц Вацлав був заручений з єдиною донькою Ендре III Ержебет. Угорські магнати не бажали приймати владу Карла Роберта з династії Анжу. Сам принц Вацлав був онуком Кунігунди Славонської. Чеський король Вацлав II почав просування на угорський престол свого сина. У серпні

1301 р. Вацлав був коронований як король Ласло V. Нового короля визнали магнати родин Чак та Аба. Вже у вересні 1301 р. папський легат Ніколо Бокассіні проголосив що тільки римський папа має право призначати угорського короля. Оскільки Пржемисловці правили і частиною польської території, то і в Польщі виникла опозиція їх владі. На боці династії Анжу та папи римського виступив німецький король Альбрехт Габсбург. Чеський король Вацлав спробував отримати підтримкою французького короля Філіппа IV Гарного. У травні 1303 р. папа римський Боніфацій VIII вимагав від Вацлава щоб він передав владу над Угорщиною Альбрехту I Габсбургу. Того ж року угорські магнати Чаки та Аба перейшли на бік династії Анжу. У 1305 р. Вацлав II помер. Вацлав III – Ласло V відмовився від шлюбу з Ержебет і одружився на Віолі Тешинській. Це фактично значило відмову від угорської корони. Король уклав мир з Альбрехтом I Габсбургом. Він поступився Егрландом, Мейсенном, Плісенном, проте отримав свободу в діях в Польщі. Навесні 1306 р. польський князь Владислав Локетек на чолі угорських військ зайняв королівський замок у Кракові. Вацлав III – Ласло V почав формування власного війська, проте незабаром був вбитий найманим вбивцею. У 1305 р. право на угорську корону отримав Оттон III Вітельсбах. У угорській традиції він отримав ім'я Бела V. У боротьбі між Габсбургами та Адольфом Нассау Оттон підтримував останнього. Альбрехт Габсбург відібрав у Оттона фортеці Паркштайн та Вайден. У 1301 р. Оттону III Вітельсбаху вже пропонували угорську корону, проте він спочатку відмовився від неї. Наступний раз йому її запропонували у 1305 р. У грудні 1305 р. Оттон III був коронований у Секешферхварі королем Угорщини та Хорватії. У 1307 р. Оттон III – Бела V був захоплений у полон прибічниками Карла Роберта з династії Анжу. У жовтні 1307 р. він зрікся від престолу на користь династії Анжу і був змушений втікти у володіння Генріха Глогау, а у 1309 р. повернувся у Баварію. У 1310 р. він відновив ворожнечу з Габсбургами. Карл Роберт вперше висадився у Угорському королівстві у 1300 р. на запрошення Павла Шубича. У серпні 1300 р. він прибув до Загреба, де його зустрів Угрін Чак. Коли у 1301 р. помер Ендре III, то прибічники династії Анжу коронували Карла Роберта. Серед його прибічників був естергомський архієпископ Дьордь Біскей. Проте більшість угорських магнатів підтримали чеського принца Вацлава. Карл Роберт був вимушений відступити у Славонію. У вересні 1302 р. прибічники династії Анжу взяв в облогу Буду, але не змогли її здобути. Папа Боніфацій VIII підтримав претензії Карла Роберта на корону у 1303 р. Його дядько по матері Альбрехт I Габсбург надав допомогу йому. На бік династії Анжу перейшла Чаки та Аба. У 1304 р. чеський король Вацлав II направив до Угорщини своє військо, але був змушений відступити. Того ж року Карл Роберт уклав союз з австрійським герцогом Рудольфом I. У 1306 р. Карл Роберт зайняв Естергом, Сепешівар, Зволен. У 1307 р. прибічники династії Анжу зайняли Буду. Влітку 1307 р. трансильванський воєвода Ласло Кан заарештував Оттона III Вітельсбаха. У жовтні 1307 р. угорський барони на сеймі у Ракоші обрали Карла Роберта угорським королем. Проте угорські барони Ласло Кан та Матуш Чак були відсутні на сеймі і не визнали влади нового короля. Магнати ігнорували накази нового короля [Erdélyi, 1929, old. 230-253; Bakay, 2000, old. 488; Szabó, 1886; Engel, 2001, p. 107-111; Чиркович, 2009, с. 65-69; Molnar, 2017, p. 31-38; Cartledge, 2011, p. 31-32; Zsoldos, 2009, old. 70-97; Контлер, 2002, с. 101-104; Волощук, 2007а, с. 23-

---

36; Varany, 2002, p. 356-357; Kristó, 2003, old. 164-181; Kristó, 1976, old. 122-177; Исламов, Пушкаш, Шушарин, 1971, с. 161, 163-164].

За «Золотою Буллою» 1222 р. частина королівських земель була роздана світським феодалам. По цьому документу королівські сервієнти та йобагіони замків були зафіксовані як частина пануючого класу. Король не протиставляв королівських сервієнтів великим землевласникам. За «Золотою Буллою» 1222 р. король обіцяв не надавати земель іноземним феодалам. У випадку порушення документу феодали могли повстати проти короля. Церкві заборонялось встановлювати по своїй волі ціни на сіль та брати десятину грошима. Світська знать протиставлялась церковній. Щоправда у «Новій Золотій Буллі» від 1231 р. встановлювались і привілеї церковних феодалів. Церковники виконували функції нотаріата чим фактично перетворювались у бюрократію. Основну масу королівського війська складали воїни замків та королівських сервієнтів. Суд над світськими феодалами ж здійснював іспан – посадова особа у діючій. З середини XIII ст. почали скликатися сейми, які обговорювали державні рішення. Одним із таких був сейм у Тетені у 1279 р. на якому обговорювалась доля кипчаків. На сеймах були присутні церковні та світські феодали. У XIII ст. йобагіони були рівнозначні поняттю простолюд. У число йобагіонів входили і селяни і госпіти. У законі 1299 р. йобагіони розглядались як залежні селяни. У другій половині XIII ст. зникла барщина. Селяни втікали від своїх панів або відмовлялось виконувати повинності. Угорські містечка у XIII ст. перетворювались у міста. Міста населяли переважно іноетнічне по відношенню до угорців населення. У 1267 р. відбулась консолідація дворян по рішенню Булли 1267 р. Якщо в Західній Європі дворянство походило з лицарства, то в Угорщині був особливий шлях. Угорське дворянство було різкіше відокремлене від селянства. Дворянство володіло аллодами. Проте в Угорщині дворянами вважались ті, кого б західніше вважали б селянами. Угорський дворянин був власником землі, а селянин був орендарем землі. У XIII ст. різниця між дворянами та селянами ще полягала в тому, що дворянство воювало, а селянство ні. Найнижчі страти дворянства складались з замкових слуг та удворників. Вони володіли правами шляхти, но не вважались справжньою знаттю. Багато дворян походили з замкових слуг та удворників. Еліта ж дворянства походила з нащадків знатних родів таких як Аба. Багато дворян називали себе «королівськими слугами». Стан «королівських слуг» був подібний на англосаксонських тенів. Вони мешкали на землях дарованих королем, а не єпископом чи бароном. Дворянином міг стати і госпіт. У рідкісних випадках статус дворянина міг бути подарований і кріпосному, який зміг чимось видатним відзначитись. Найвища знать була малочисельною. По даним Шімона Кезаї таких було 108 на все королівство. Впливовими були роди Чаків та Бар-Каладів. Біднішими були роди Семере та Лад. Родоначальником роду Тамай був нащадок печенізького ватажка Тонузоби, який оселився в Угорщині. Рід Аба походив з вождів кавар. Походження знатної люди від угорських вождів епохи Завоювання Батьківщини було важливим до 1270 р. Іноземцями були Гонт-Пазмані та Богат-Радвани. Богат-Радвани були чехами за походженням і прибули в Угорщину за часів правління короля Шаломона. Знатний рід мав мати герб. Герби починають зображуватись у XII ст. на печатках та щитах. Символом роду Аба був орел, а символом Чаків був лев. Був відомий рід Бече-Гергеїв нащадками яких були Гараї. Згідно за угорським звичаєм кожен син міг претендувати на частину вотчини.

Знатні статки могли розпадатись на дрібні маєтки. Близько 1230 р. Богат-Радвани поділились на шість родів кожному з яких належало не більше 1 тис. акрів. Маєтки та єпископства належали феодалом за правом народження. Цікавим явищем були приватні монастирі. Це були родові монастирі якогось роду. У другій половині XIII ст. велику владу набули роди Чак, Кьосегі, Ратот, Кан, Борша, Пок. У Хорватії впливовими родами були Франкопани, Бабонічі, Шубічі, Качичі. Дворянство мало чотири дворянських судді, які брали участь у суді разом з ішпаном комітата та палатіном. Декрет Ендре III від 1290 р. забороняв перетворювати дворянських суддів на своїх фаміліарів. Починаючи з часів Ендре II Західна Угорщина стала випереджати Східну. Налагоджувались відносини з німцями та італійцями. Шлях з Естергом через Відень вів на Венецію. Інший шлях вів через Брно на Прагу і далі на захід. Венеційським купцям був наданий привілей на торгівлю у 1217 р. Місто Трнава отримало грамоту від Бели IV. Місто було головною проміжною станцією на шляху до Моравії. У окрузі Земендорф в Бургеланді селяни використовували важкий плуг. Після 1242 р. почались масові скарги на втечі кріпаків та інших селян, які втікали від своїх панів. Зростає кількість грамот де згадані безлюдні місцевості. Значення *preadium* змінився на *puszta*, тобто запустілий маєток з визначеними межами. Для залюднення місцевостей королі обіцяли особисту свободу та відносно легкі податки. Місцевості залюднювались або іноземцями або мешканцями Угорського королівства з інших територій. З'явився новий прошарок населення – вільні селяни-орендарі. Політика Бели IV та Іштвана V призвела до урбанізації Угорщини. Міста з мурами слугували фортифікаціями та направляли фіксовану кількість воїнів до війська. В Угорському королівстві поширились міські муніципалітети європейського типу. Міста отримували право самоуправління – Магдебурзьке право. Німецькі купці та містяни після отримання привілеїв дотримувались угорських законів. Масштаби німецької колонізації були настільки значними, що більшість міст стали німецькими анклавом в угорському оточенні. Привілеї отримували валони Трнави та німці Пешту. Бела IV заснував місто Буда. Мешканці Пешта переселились на інший беріг річки і заснували замок. Спочатку Буду називали містом на новому пагорбі. Буда виникла на руїнах античного Аквінка. За «Законом Фехервара» 1238 р. місто, яке було оточено мурами, вилучалось з-під волі ішпана та діставало право на самоврядування. Містом керував обраний містянами магістрат з міського патриціату. Суд складався з 12 присяжних, які вирішували як великі та і малі справи у місті. Особливістю Угорщини стало право обирати парафіяльного священника. Містяни звільнялись від податків у комітаті, або навіть у королівстві в цілому. Єдиним обов'язком громади став щорічний податок на утримання королівського двору. На території величезного королівського лісу Зволен утворились комітати Зволен, Ліптов, Турц, Орава. У 1252 р. Бела IV заснував монастир у Турці. Зволену у 1243 р. було надано Магдебурзьке право. Крупіна отримала його у 1244 р., Добра Ніва та Бабіно у 1254 р., Банська Бистриця у 1255 р., Партизанська Лупча у 1263, Хюбе у 1265 р. За правління Бели IV мешканці Зволенського лісу отримали привілеї та сплачували менші податки ніж у інших місцевостях королівства. Ними керував лісовий ішпан, якого вони самі собі обирали. Перші саксонці прибули до Трансильванії у 1150 р. У Трансильванії з'явилося їх значних анклавів. Вони знаходились у містах Сібіу (Зібенбюрген) та Брашов (Кронштадт) та охороняли шляхи через Південні Карпати до Чорного моря. Близько

1190 р. у Сібіу заснували колегіат. Територія громади поширювалась від Орештіє до Бараолта. У 1224 р. у привілею «Андреанумі» надав право вирішувати судові справи магістрату міста. Мешканці Сібіу ж мали спорядити 500 воїнів у військо. До XIV ст. з'явилося у регіоні вісім престольних громад – Сібіу, Орештіє, Себеш, Меркура Сібілуй, Нокрі, Цінку, Рупя, Сігішоара. У 1402 р. король Сигізмунд Люксембург приєднав до них Медіаш та Шейцу Маре. Ці місцевості отримали назву «Двох престолів». Місця розселення саксонців мали церковну автономію і їх єпархії безпосередньо підкорялись архієпископу Естергома. Земля навколо Брашова називалась угорцями Барцашагом, а німцями Бурцеландом. У 1225 р. Ендре II вигнав з цього регіону тевтонських лицарів і почав заселяти німецькими колоністами. Брашов, як і три регіони – Бистриця, Родна та Кіралія, був незалежний від Сібіу. Саксонці займали 11 тис. квадратних кілометрів. Ще одною громадою королівства були секеї. Територія секеїв займала більше 12 тис. квадратних кілометрів і охоплювала простори Тиргу Муреша, Одорхей Секуйєск, Сфінту Георге, Шемулєя Чук (Меркура Чук). Територія секеїв була розділена на сім престолів. Вони мешкали на південному сході Трансильванії. Там знаходилось шість престолів. Сьомий секейський престол находився в Араньйошєкі поблизу Турди. Секеї керувались іспаном секеїв, який був за походженням угорцем. У 1462 р. він отримав значення намісника. Головним обов'язком секеїв була військова служба. Секеї були легкою кіннотою. Вони не платили податку, але дарували подарунки королю на коронацію, весілля, народження дитини. Секеї поділялись на три стани – знать, приміпілів (підлеглі офіцери) та простолюд. Секеї склалися з шести племен, кожне з яких мало чотири роди. На випадок війни кожен рід виставляв сто вершників. Усі секеї були особисто вільними, а поняття сеньйорії було відсутнім. Жнива були розділені між родами, а усі інші землі були власністю племені. Право у секеїв були звичаєвим і відносно мало фіксувалось на папері. Секейська соціальна організація були схожою з суспільним ладом угорських племен у X ст. Вперше секеї згадувались під 1116 р., коли охороняли кордони разом з печенігами. Мова секеїв була угорською із румунськими запозиченнями, але не мала сліду тюркського субстрату. Самі себе вони, як і угорці, вважали нащадками гунів, проте не були ними реально. Стосовно писемності, то вони писали угорськими рунами. Секеї, як і печеніги, спочатку були дисперсно розселені по всій Угорщині. Невеличкі анклави секеїв знаходились на Мораві, у комітатах Баранья та Біхар. Проте у значній кількості шільно вони мешкали на південному-сході Трансильванії у Себеша, Гирбови (Орбо), Сачіза (Кезд). Ці території були слабозаселені секеями та слов'янами. Волохи склали переважну більшість населення Трансильванії. До утворення Угорського королівства Трансильванія була осібним князівством, яким керував Дьюла Молодший з роду Тетєня. Волохи були нащадками романського населення Дакії. Вони були православними та послуговувались у церковних обрядах церковно-слов'янською мовою. Найбільш ранні волохські церкви датуються XIII ст. та локалізуються у районі Хунедоари. Коли католицька церква почала насаджувати свій варіант християнства волохи почали своє переселення на схід і утворили князівства Волощина та Молдова. Угорський анонім локалізує волохів і у регіоні Клуж. В угорських документах земля волохів межувала з володіннями Тевтонського Ордену у Барцашазі. Волохи були скотарями і займались вівчарством. Вони платили податок п'ятидесятницю з прибутку з вівць. Влітку волохи пасли свою

худобу в горах, а влітку у долинах. Волохи очолювались власними кнезами, жупанами, воєводами. Синонімом кнеза був жуд. З часом термін кнез витіснив жуд. В Трансильванії волоські кнези засновували православні монастирі. Жупан був синонімом терміну *dominus* (пан). Дружин жупанів називали жупаніцами. Волохи жили за своїми звичаями та судились за волоським правом. Залежними від кнезів та жупанів були раби, душники, слуги, желери. За грамотою 1247 р. згадуються два волоських кнеза – Сенеслав та Літової. Рашид ад-Дін також згадував два волоських кнезати – Кара-Улаг та Мішлява. У 1272 р. регеншта королева Ержебет відправила у похід проти Літової Дьордя Бакса сина Шимона. Літової загинув у битві проти угорців. Брат Літової був захоплений у полон і доставлений до угорського королівського двору. У 1285 р. Дьордь Бакса за ці звитяги отримав у лен Шовар, Шопатак, Дальне, комітат Шарош у Словаччину. Северинський банат був створений у 1230-1232 рр. як прикордона марка проти болгар з Відіна, кипчаків, волоських кнезів. У церковних документах згадані валаті з їхніми псевдоєпископами. Так, угорські католики називали православних кліриків волохів. У 1233 р. першим баном Северинського банату став Лука. Волохи у структурі Угорської монархії займали підпорядкований стан. У 1260 р. вони здійснили похід проти чехів та у 1291 рр. здійснили похід проти Австрії. У 1260 р. болгарі напали на Тирну-Северін. Северинський банат був відвойований Лауренцієм сином Кеміна. У 1270 р. земля Хацег була передана Йоахіму Гюткеледу. У цих землях він звів дві фотеції. У 1272-1274 рр. Трансильванією правив Міклош Гередь. Після нього над регіоном захопила владу династія Чаків. Вони контролювали Трансильванію, Северинський банат та Сібіу. Панування Чаків були скинуто внаслідок повстання трансильванських саксонців, які підтримали рід Хедерів. У 1276 р. був створений комітат Хацег на чолі з Петером Аба. У 80-х рр. XIII ст. Трансильванією правив рід Боршів. Лоранд Борша був воєводою Трансильванії під час монгольського вторгнення 1285 р. У 1288 р. у Трансильванії відбувся місцевий сеймик. Він був проведений у Опрішані поблизу Турди. У 1292 р. угорці втратили контроль над Северинським банатом програвши війну болгарам та золотоординському беклербеку Ногаю. У 1294 р. Ендре III взяв облогу Лоранда Боршу у замку Адріан. Короля підтримував Бенедикт з Арада. Того ж року воєводою Трансильванії було проголошено Ласло Кана. Він був конкурентом Петера Моносло. Він стане некоронованим королем Трансильванії на майже три десятиріччя. Під 1300 р. згадується про смерть Лауренція з Лонго Кампо на території Арджеша. Центром цієї прикордонної марки став Кимпулунг. Це воєводство очолив Тихомир, якого можна ототожнити з Раду Негру румунських легенд. На території майбутньої Волощини утворився кнезат. Під 1324 р. в угорських документах згадувався Басараб воєвода заальпійський, тобто володар земель на південь від Південних Карпат. Він належав до романізованої кипчацької аристократії. Він уклав союз з відінським деспотом Михайлом Шишманом, який став болгарським царем. У 1330 р. волохи Басараба завдали поразки війську Карла Роберта у битві при Посаді і фактично здобули незалежність для Волощини. Волощина у грецьких документах називалась Унгровлахією на знак її колишньої залежності від Угорщини. Стосовно Боснії, то її першим баном був Борич, який отримав Усору та Солі від угорців за правління Іштвана III. У 1167 р. він надав допомогу угорському королю проти Візантійської імперії. Його син бан Кулін взяв участь у поході сербів та угорців у 1183 р. У 1199 р. правитель Зети Вук Неманич обвинуватив Куліна в богоумільстві.

У 1203 р. під тиском папського легата Джіованні де Казамаріса Кулін оголосив, що він вірний католицькій вірі. У 1189 р. Кулін уклав мирний договір з Дубровніком. Сином Куліна був Степан. У дитинстві він був заручником при угорському дворі. Після смерті бітька він у 1204 р. очолив Боснію. У 1221 р. папа римський Григорій III відправив до Боснії свого легата Анконіуса, який по поверненні звітував що по всій Боснії поширилась ересь богумільства. Папа римський пропонував Ендре II оголосити хрестовий похід проти Боснії, але той був зайнятий своїми справами. У 1225 р. Боснія, Солі та Усора були переведені з Далматинського діоцеза під владу архієпископа Угрин Калочського. У 1232 р. богуміли повалили владу Степана і той втік ко двору свого сина Себислава, який княжив у Усорі. У 1236 р. Степан Кулінович помер. На престол Боснії зійшов у 1232 р. Матей Нінослав. Угорці забрали заручником сина Прієзди родича Матея Нінослава. У 1233 р. від влади був відсторонений єпископ Лодомер, який був єпископом Дьякова. Новим єпископом Дьякова став Йоганн фон Вільдесхаузен. У 1234 р. Боснійський банат Ендре II передав своєму сину Коломану. У 1234 р. усорський князь Себислав напав на Матея Нінослава прагнучи повернути батьківську вотчину. Папа Григорій IX закликав у 1234 р. християн до хрестового походу проти боснійських богумілів, а у серпні 1235 р. визнав Коломана баном Боснії. У 1237 р. угорський єпископ змінивши Йогана фон Вільдесхаузена почав спалення єретиків. У 1247 р. Інокентій IV вимагав хрестового походу проти Боснії. У 1249 чи 1250 рр. Матей Нінослав помер і престол успадкував Прієзда I. У 1234 – 1239 рр. коли Коломан вигнав Матея Нінослава Прієзда був правителем Боснії де-факто. У 1238 р. впав оплот богумілів фортеця Врхнабосна. У 1250 р. він став баном і де-юре і почав боротьбу з богумілами. У 1254 р. Бела IV поділив Боснійський банат на власне Боснію та Усору та Солі. Усора та Солі незабаром стала частиною Мачванського банату. Того ж 1254 р. Бела IV напав на сербів та Прієзда I отримав у своє володіння Захум'я. У 1255 р. боснійський бан отримав землі у Славонії. У 1260 р. Прієзда брав участь у поході угорців проти чехів. У 1287 р. перебуваючи у похилому віці Прієзда I передав владу синам. Прієзда II у дитинстві був заручником у угорських домініканців. Після смерті Прієзда II отримав владу над Західною Боснією між річками Дріна та Босна. Східна Боснія дісталась його брату Степану Котроману. У 1290 р. Прієзда II помер і влада над усією Боснією дісталась Степану Котроману. Степан I Котроман був змушений підкоритися хорватському барону Павлу Шубичу, який оголосив себе паном Боснії у 1299 р. Павел Шубич призначив правити Боснією свого сина Младена I. Младен I воював проти Степана I Котромана і зробив майже всю Боснію своїм володінням. У 1304 р. Младен був убитий богумілами і у 1305 р. в Боснію вдерся Павел Шубич, який підкорив всю Боснію і проголосив себе баном. У 1312 р. Павел Шубич помер і престол перейшов до його сина Младена II. Той був змушений вести боротьбу з Степаном I Котроманом. У 1314 р. помер Степан I Котроман і передав владу Степану Котромановича, який досягнув незалежності Боснії у 1320 р. Усора та Солі розвивались окремо від Боснії. Спочатку вони потрапили під владу Хенріка Кьосогі, у 70-х рр. XIII ст. знаходились під владою королеви Ержебет. У 80-90-х рр. XIII ст. вони як і Мачва були передані сербському правителю Драгутіну, котрий правив ними як угорський васал. Після смерті Драгутіна 1316 р. Усора, Солі, Мачва стали володінням угорського короля. У 1324 р. ці землі були включені Степаном Котроманичем у склад Боснійського

банату. У XIII ст. дворянство здобуло ряд привілеїв. У 1260 р. дворянство характеризувалось як особливий стан суспільства. У 1267 р. на сеймі в Естергомі знать Угорщини примусила Белу IV та Іштвана V підтвердити привілеї надані у 1222 р. З 1277 р. інтенсивність скликання сеймів зростає. У 1290 р. представники дворянства з'явилися у королівській раді, де раніше були тільки барони та прелати. Дворяни отримали також місцеву локальну автономію. Дворяни з берегів річки Зал в регіоні Надьканіжи провели свої місцеві збори. Після місцевого сеймика 1267 р. вони обрали собі чотирьох суддів. Перша дворянська корпорація виникає у 1280 р. у комітаті Бодрог. Вона обирає собі магістратів, які стають судьями знаті. У комітаті таких суддів було чотири. У Трансильванії та Славонії таких суддів було по два. Голова корпорації був куріальний ішпан або віце-ішпан. За часів правління Ласло IV жив угорський історик Шимон Кезаї. Він подорожував Європою та був знайомий зі станом знаті та дворянства у інших країнах Європи. Шимон Кезаї висловив гіпотезу про походження угорців від гунів, що поклало початок угорському туранізму. Він вказував, що знать королівства складалась з чистих угорців, а піддані з підкорених інших народів. Угорський народ у концепції Шимона Кезаї був тотожний угорській шляхті. Дещо пізніше поляки сформулюють ідею польського сарматизму на схожих засадах. Наприкінці XII ст. на території Угорщини розповсюджується справочинство. Королівська канцелярія за правління Ендре II фіксувала пожалування ленів знаті та судові рішення. Також фіксувались письмово привілеї. У 1250 р. стало звичною практикою надсилати грамоти ішпанам очікуючі від них звітів про працю. Після 1260 р. королівський суддя та його заступник діяли від імені короля. Документи видані королівською канцелярією та центральними судами доповнювались документами соборних капітулів та монастирів. Суди між простолюдом здійснювались присяжними та за ордалями. Одним із важливих документів є «Варадінський регент», який містить матеріали 389 справ вирішених по ордалям між 1208 та 1235 рр. Для дворян стало звичайним звертатись до найближчого капітула та монастиря для того щоб їх справи були викладенні у писемній формі. Священники мали зберігати документи, а дворянам видавати копії документів. Церковники були свідками королівських пожалувань баронам та дворянам. Також вони мали розглядати судові позови та виконували функції нотаріусів. Таких місць автентифікації було 38 монастирів та капітулів. По два таких місця знаходились у Славонії та Трансильванії, а 34 інших знаходились у безпосередніх угорських та словацьких землях. Це було д'евять колегіальних церков – Арад, Буда, Чазма, Пожега, Пожонь, Спішська Капітула, Секешфехервар, Тітель, Вашвар, вісім найбільших бенедиктинських аббатств - Клуж-Министур, Гронські Бенадик, Паннонхалма, Печварад, Сомодьвар, Сексард, Залавар, Зобор, офіс госпітальєрів в Секешфехерварі, п'ять премонстратських монастирів – Чорна, Ясов, Кляштор под Знієвом, Лелес, Шахи, а також 15 соборних капітулів у єпископіях та архієпископіях. Соборні капітули Секешфехервара, Буди та Боснії мали особливе значення. У XIII ст. барони збільшували свої володіння за рахунок королівського домену. На заході королівства були могутніми Кьосогі (Неметуйварі). Їх землі простягались від західних кордонів королівства до Дунаю. Північний захід королівства належав роду Чаків. Відомими представниками цього роду були Петер та Мате Чаки. У Трансильванії правив Ласло Кан. Територію між Дунаєм та Трансильванією контролював рід Боршів. Найбільш відомим представником цього

клану був Копас Борша. На територіях контрольованих магнатів проживали середні феодалі – юбагіони замків та королівські слуги. У «Золотій Буллі 1267 р.» був чітко визначений статус королівських сервієнтів. Королівські слуги та юбагіони замків стали називатись нобілями, тобто дворянством. Магнати ж почали позначатись терміном барони. Військові загопи баронів стали позначатись їхніми фаміліями. Вони комплектувались з лицарства, яке іменувалось фаміліаріями. Відмінністю угорського фаміліаритету було те, що пан приймав на себе утримання своїх фаміліярів. Дрібний або середній дворянин міг перетворитись на фаміліяри попрохавши барона про захист його володінь від нападів іншого землевласника. За декретами 1290 та 1298 рр. угорські дворяни збирались на комітатські збори, які мали права місцевого самоуправління. Декрет від 1298 р. забороняв примушувати дворянство до фаміліаритету. Фаміліаритет міг здійснюватись тільки по добрій волі. Дворянство мало значну долю самостійності. У 1298 – 1299 рр. відбулись державні збори без баронів за участю дворян та церковних феодалів. Церковники протистояли баронам, оскільки ті часто захоплювали власність монастирів. При Ласло IV було помітним домінування баронів. У 1279 р. король був захоплений у полон баронством і був вимушений схвалити рішення сейму у Тетені. Кипчаки після нього ставали не тільки васалами короля, але й васалами баронів. У 1279 р. був проведений церковний собор у Пешті на якому розглядався захист церковного майна від посягань баронів. Правління останніх Арпадів було часом засилля баронів. У 1285 р. Кьосогі уклали союз з Альбрехтом Габсбургом не оглядаючись на Ласло IV. У 1289 р. вони вже воювали проти Габсбургів. Австрійцям вдалось захопити Кьосег та Мадьярвар. У 1291 р. ці фортеці були відвойовані Ендре III. Проте у 1296 р. королю знову довелось воювати проти Кьосогі у 1296 р. Амадей Аба встановив тісні відносини з Польщею. Ласло Кан же у 1309 р. же видав свою доньку за сербського короля Мілутіна. Угорські барони фактично мали королівства у королівстві. Стосовно ж нехристиян в Угорському королівстві, то ми не будемо розглядати долю печенігів та кипчаків, оскільки це вже нами було зроблено в окремих статтях. Євреї були присутні на території Паннонії ще в епоху Римської імперії. Тюркські племена кабарів були присутні серед угорців ще у IX ст. Вони сповідували іудаїзм. За правління династії Арпадів вони мешкали у Естергомі, Буді, Секешфехерварі, Нітрі, Пожоні, Вашварі, Корменді, Тренчені, можливо у Шопроні та Надьсомбаті. Євреїв угорці називали жидо. В Буді була єврейська вулиця. Євреї не склали якоїсь значимої кількості у королівстві. Мусульмани, яких угорці називали ізмаелітами прибули в Угорщину ще за правління Такшоня. Ібн Йакуб вказував, що угорські мусульмани їздили по справам до Праги. Ще одна група мусульман яка була відома як каліси (хорезмійці) прибула до Угорщини з Хозарського каганату. Можливо, були мусульмани і серед печенігів, які прибули до Угорщини у XI ст. Мусульмани мешкали у 30 селах в Угорщині. Мусульманська громада Угорщини складала від 2 тис. до 15 тис. населення. Ласло I надрукував заборону євреям торгувати рабами-християнами. Цю ж політику продовжив Коломан I. Канонічне церковне право сегрегувало євреїв від християн. Християнам заборонялося пити, їсти, жити та одружуватись з євреями. На Страсну П'ятницю євреями заборонялось з'являтися на вулицях, двері та вікна єврейських домів мали бути закриті. Привілей Бели IV встановлював судові процедури щодо євреїв. Єврейська еліта займала високі посади та мала контакти з королем. Якщо християнин скривдив єврея, то він мав

відшкодувати збитки заплативши королю, а також заплатити чотири угорських марки самому єврею. Якщо ж християнин поранив єврея, то він мав заплатити скривдженому дванадцять марок. Якщо ж християнин вбив єврея, то у нього мало бути конфісковане все його майно. Король також захищав своїм привілеєм синагоги. Якщо християнин згвалтував єврейку, то йому мали відтяти руку. Євреї знаходились під королівським захистом. Євреї не мали робити клятву на Торі при незначних справах. Євреї не можна було змусити у суботу повернути гроші за закладений товар. Під час суду окрім християн-свідків мали бути євреї-свідки. Ендре III надав привілей євреям Пожоні. Проте євреї не вважалися містянами і мали осібну адміністрацію. Їх очільники називались *comites camera* і таким чином мали дворянський статус і дорівнював ішпану. Євреї за королівський захист платили податки до скарбниці. Ласло I та Коломан I прагнули християнізувати мусульман. У XI ст. для мусульман не було осібних законів. У середині XII ст. Абу Хамід ал-Гарнаті відзначав, що угорці ставляться до мусульман доброзичливо і дозволяють ним прилюдно виконувати їхні обряди. За правління Ендре II християнські каноніки хотіли заборонити їм займати державні посади. Йакут ал-Хамаві згадують, що мусульмани служили у угорському війську. Мусульмани були під захистом та юрисдикцією короля. За це вони платили йому податки аналогічні мусульманській джизьї. На початку XIII ст. у Пешті існувала мусульманська громада. У соціальному відношенні статус мусульман дорівнював статусу йобагонів – людей замку та вілланів – селян. Архієпископ Естергомський та папа римський скаржились, що мусульмани мають більшу свободу у королівстві ніж християни. Згадувався добровільний випадок прийняття деякими угорцями ісламу [Engel, 2001, р. 83-88, 111-123; Molnar, 2017, р. 38-40; Vasary, 2005, р. 144-148; Malcolm, 1994, р. 13-17; Berend, 2001, р. 60-68, 74-87; Salagean, 2016, р. 62-165; Поп, Болован, 2005, с. 156-166, 171-178; Богданов, 2003, с. 71-82; Исламов, Пушкаш, Шушарин, 1971, с. 151-163; Berend, 2002, р. 307-318; Curta, 2019, р. 387-388; Мргић, 2008, с. 53-64].

Висновки. Провівши дослідження ми дійшли наступних висновків. Після заколоту угорських язичників у середині XI ст. влада в Угорському королівстві перейшла до Шаламона, який зміг утвердитись на престолі за допомогою німців. Шаломон був слабким правителем, який спирався на німецьку та печенізьку допомогу. Нащадки Ендре I Геза I та Ласло I зміцнили державу і змогли відбити вторгнення з боку печенігів і кипчаків. Коломан I реалізував претензії на хорватську корону, яку мав ще Ласло I. Угорські королі неодноразово вторгались на територію Галичини і мали плани зробити цю територію такою ж частиною "Корони Святого Іштвана" як і Хорватію. У міжусобицях на Русі Арпади були прибічниками київських князів, які знаходились у ворожнечі з галицькими князями. Ще одним яблуком роздору була Далмація. За контроль над цим регіоном Угорщина вела боротьбу з Венецією. Середина XII ст. пройшла під знаком воєн з Візантією. Угорські королі були вимушені стримувати тиск Мануїла I Комніна за правління якого Візантійська імперія досягла такого ж рівня могутності як і за імператорів Македонської династії. Угорщина була вимушена тимчасово поступитись Славонією, Хорватією та Далмацією. Апогеєм могутності угорських королів стало правління Бели III, коли угорці відвоювали у Візантії Славонію, Хорватію, Далмацію та на деякий час окупували Галичину. Король Імре II став союзником Візантії проти відновивших свою державність Сербії та Болгарії. За часів правління Ендре II

угорський король пішов на поступки баронам. Це було зумовлено масштабними зовнішньополітичними проектами Ендре II. Протягом майже всього свого правління він вів боротьбу за Галичину проти волинських Романовичів та смоленських Ростиславичів, а також взяв участь у П'ятому хрестовому поході у 1217 р. Ще одним великим проектом була християнізація кипчаків, який був реалізований у створенні у 1228 р. Куманської єпископії. Спадкоємець Ендре II Бела IV постав перед значними викликами. Він протистояв агресії австрійського герцога Фрідріха II Бабенберга та монгольській навалі. Спроба включити Галичину та Штірію в склад Угорщини провалилась внаслідок протидії з боку Данила Романовича та Пшемисла II Оттокара. Угорська зброя була щасливою тільки у конфлікті з болгарами. Наступник Бели IV Іштван V мав значні проблеми з баронством. Криза Угорського королівства при правлінні Ласло IV тільки поглибилась. Проти монарха бунтували Гюткеледи, Кьосоги, Бабонічі. Спроба короля спертись на кипчаків зустріла опір з боку світської та церковної аристократії. За правління Ласло IV у зовнішній політиці Угорщина могла похвалитись вдалим захистом країни від вторгнення Золотої Орди у 1285 р. та перемогою над чехами у битві на Моравському полі у 1278 р. Внутрішня політика була провальною та король загинув внаслідок змови аристократів у 1290 р. Останній угорський король Ендре III був сином бастарда Іштвана Постума і все своє правління був змушений воювати проти претендетів з боку династій Габсбургів та Анжу, а також против самозванця Ендре Славонського. Антикоролівську фронду склали угорські магнати Кьосоги та хорватські магнати Бабонічі та Франкопани. Хорвати підтримували претензії на престол з боку династії Анжу. На початку XIV ст. Шубичі володіли землями від Гвозда до Неретви і від моря до Дріни.

Список використаних джерел та літератури

- Бек, К., 2002. *История Венеции*. М.: Весь мир.
- Богданова, Ю. В., 2003. *История Словакии*. М.: Институт славяноведения Российской академии наук.
- Волощук, М. М., 2005а. Вассальная зависимость Даниила Романовича от Бели IV (1235 – 1245 гг.): актуальные вопросы реконструкции русско-венгерских отношений второй четверти XIII в. *Specimina nova. Pars prima*, 3, 83-113
- Волощук, М. М., 2006а. Васальна залежність Данила Романовича від Бели IV (1235-1245 pp.): джерела, історіографія та коротка постановка проблеми *Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодення. Матеріали Міжнародної конференції (Київ, 14—16 квітня 2005 р.)*, 86-95
- Волощук, М. М., 2006б. Даниил Галицкий и Белла IV. К реконструкции русско-венгерских отношений 30-х годов XIII в. *ROSSICA ANTIQUA: Исследования и материалы 2006*, 331-341.
- Волощук, М. М., 2007а, Вплив Золотої Орди на еволюцію русько-угорських військово-політичних взаємин останньої чверті XIII ст. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету: Серія «Історія, економіка, філософія»*, 13, 23–30.
- Волощук, М. М., 2007б, Ендре II - Данило Романович Волинський: стиль взаємовідносин (серпень 1205 - вересень 1213 pp.): джерела, історіографія, коротка постановка проблеми “*Слово о полку Ігоревім*” та його доба: *Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції*, 130-135
- Волощук, М. М., 2007в, Проблема легітимізації влади венгерського короля Ендре II в Галицькій землі (1205-1206 гг.) *Славянские Чтения, посвященные Дню св. Кирилла и Мефодия: Материалы VII и XVIII конференций студентов, аспирантов и молодых ученых. Санкт-Петербург, 20-21 мая 2005 года. Санкт-Петербург, 25-26 мая 2006 года*, 16-21
- Волощук, М. М., 2008а, Проблема васальної(?) підлеглості князів Ігоревичів чернігівських від угорського короля Ендре II: джерела, історіографія, постановка проблеми *Український історичний збірник*, 11,18-25

- Волощук, М. М., 2008б, «Угорське дитинство» князя Данила Романовича (1206–1210 рр.) *На вівтар історії України. Ювілейний збірник на пошану академіка АН Вищої школи України, професора В. В. Грабовецького*, 365–376
- Волощук, М. М., 2009а, «Вокняження» галицьке Володислава Кормильчича (1210–1214 рр., з перервами): міфи і реальність *Вісник Прикарпатського університету*, XV, 38–47
- Волощук, М. М., 2009б, Володислав Кормильчич: Венгерская бытность 1214–1232 гг. *Древняя Русь. Вопросы медиевистики. № 3(37), сентябрь 2009 г.*, 19–20.
- Волощук, М. М., 2009в, Король Ендре II – князі Ігоревичі галицькі (чернігівські): проблеми взаємовідносин (1208–1209 рр.) *Карпати: людина, етнос, цивілізація*, 1, 84–94
- Волощук, М. М., 2010. Dominus noster Bela Galaciae Rex. Проблема оновлення титулу угорських королів в контексті військових подій рубежу 80–90-рр. XII ст. *Воєнна історія Галичини та Закарпаття. Науковий збірник. Матеріали Всеукраїнської військово-історичної конференції. Львів, 15 квітня 2010 р.*, 63–66
- Волощук, М. М., 2011. «Фила древле прегордыи» / Fila supruniensis. Маловідомі сюжети з історії Галицької землі першої половини XIII століття *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 20, 189–196
- Волощук, М. М., 2014. «Русь» в Угорському королівстві (XI - друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції. Івано-Франківськ: Лілея-НВ.
- Волощук, М.М., 2019. До питання походження руської дружини угорського короля Володислава I (1077–1095) *Угорсько-українські етюди*, 3, 107–124
- Головко О.Б., 2006. *Корона Данила Галицького: Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя*. К.: ВД «Стилос», 2006.
- Головко О. Б., 2010а, Війна за «галицьку спадщину» (1187–1189) *Княжа доба. Історія і культура*, 3, 116–132.
- Головко, О. Б., 2010б, Юго-Западная Русь в политике Венгрии в первой половине XIII века *Rossica antiqua*, 2, 113–139.
- Головко, О. Б., 2013. Спішська угода 1214 р. угорського короля Андрія II і краківського князя Лешка Бялого та її наслідки *Україна в Центрально-Східній Європі*, 12–13, 127–147.
- Грот, К. Я., 1889. *Из истории Угрии и славянства в XII веке (1141-1173)*. Варшава: В типографии Марии Земкевич.
- Исламов Т.М., Пушкаш А. И., Шушарин В. П., 1971. *История Венгрии, Т. 1*, М.: Наука
- Контлер, Л., 2002. *История Венгрии*. М.: Весь мир.
- Костик, М., 2019. Боротьба за Австрійську спадщину. Чеський похід Данила *Угорсько-українські етюди*, 3, 139–156.
- Мандзяк, В., 2019. Ростислав Михайлович: illustri duce Gallitiae et bano totius Sclavoniae, dominus de Machou et imperator Bulgarorum *Угорсько-українські етюди*, 3, 2019, 157–180
- Мргіћ, Је., 2008. *Северна Босна. 13-16. век*. Београд: Историјски институт.
- Острогорський, Г., 2002. *Історія Візантії*. Львів: Літопис
- Поп І. – А., Болован І., 2005. *Історія Румунії*. М.: Весь мир.
- Шушарин, В. П., 1997. *Ранній етап етнічної історії венгров*. М.: РОССПЭН.
- Чиркович, С. М., 2009. *Історія сербов*. М.: Весь мир.
- Фрейдзон, В. И., 2001. *История Хорватии*. СПб.: Алетейя.
- Юрасов, М. К., 2008. Русско-венгерские отношения в годы киевского княжения Владимира Мономаха *Отечественная история*, № 3, 3–18.
- Юрасов, М. К., 2017. *Внук Владимира Мономаха. Борис Калманович, князь авантюрист*. СПб.: Евразия
- Юрасов, М. К., 2018. *На западных рубежах Руси*. Санкт-Петербург: Наука
- Юревич, О., 2004. *Андроник I Комнин*. СПб.: Евразия.
- Vakay, K., 2000. *Az Árpádok országa*. Kőszeg: MBE Nagy Lajos Király Magánegyetem, Magyar Történelmi Tanszék.
- Barabás, G., 2014. *Das Papsttum und Ungarn in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts, ca. 1198 - ca. 1241*. Wien: Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien
- Barany, A., 2012. The expansions of the kingdom of Hungary (1000-1490), *The expansion of Central Europe in Middle Ages*. London – New York: Routledge, 333–380
- Berend, N., 2001. *At the gates of Christendom*. Cambridge: Cambridge University Press

- Berend, N., 2012, Immigrants and locals in Medieval Hungary: 11th – 13th century *The expansion of Central Europe in Middle Ages*. London – New York: Routledge, 205-319
- Cartledge, B., 2011. *The will to survive. A history of Hungary*. London: Hurst and Company.
- Curta, F., 2019. *Eastern Europe in the Middle Ages*. Leiden – Boston: Brill
- Engel, P., 2001. *The realm of St. Stephen. A history of Medieval Hungary, 895-1526*. London – New York: I. B. Tauris.
- Erdélyi, L., 1929. *Árpádkor*. Budapest: Pallas irodalmi es nyomdai részvenytársag kiadása
- Fine, J. V. A. , 1991. *The Early Medieval Balkans. A critical survey from the sixth to the Late Twelfth century*. Ann Arbor: The university of Michigan press.
- Font M., Barabás G., 2019. *Coloman, king of Galicia and duke of Slavonia (1208-1241). Medieval Central Europe and Hungarian power*. Leeds: ARC Humanites Press.
- Karácson, I., 1895. *Szent László király élete*. Győr: Győregyházmegye könyvnyomdája.
- Kristó, Gy., 1976. *Az Aranybullák százada*. Budapest: Kossuth kiadó.
- Kristó, Gy., 2003. *Háború és hadviselés az Árpádok korában*. Kaposvár: Szukits Könyvkiadó.
- Magdalino, P., 1993. *The empire of Manuel Komnenus I, 1143-1180*. Cambridge: Cambridge university press
- Makk, F., 1996. *Magyar külpolitika*. Szeged: Szegedi Középkortörténeti Könyvtár.
- Malcolm, N., 1994. *Bosnia. A short history*. New York: New York university press.
- Molnar, M., 2017. *A concise history of Hungary*. Cambridge: Cambridge university press.
- Salagean, T., 2016. *Transylvania in the second half of the Thirteenth century. The rise of congregational system*. Leiden-Boston: Brill
- Szabó, K., 1886. *Kun László*. Budapest: Méhner Vilmos Kiadása. Retrieved from: <https://mek.oszk.hu/05600/05600/index.phtml>
- Vasary, I., 2005. *Cumans and Tatars. Oriental military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185-1365*. Cambridge: Cambridge University press.
- Zsoldos, A., 2009. *Nagy uralkodók és kiskirályok a XIII. században*. Budapest: Kossuth kiadó.

References

- Bakay, K., 2000. *Az Árpádok országa*. Kőszeg: MBE Nagy Lajos Király Magánegyetem, Magyar Történeti Tanszék [in Hungarian].
- Barabás, G., 2014. *Das Papsttum und Ungarn in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts, ca. 1198 - ca. 1241*. Wien: Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien [in German].
- Barany, A., 2012. The expansions of the kingdom of Hungary (1000-1490) *The expansion of Central Europe in Middle Ages*. London – New York, 333-380 [in English].
- Bek, K., 2002. *Istoriya Venecii* [History of Venice]. M.: Ves' mir. [in Russian].
- Berend, N., 2001. *At the gates of Christendom*. Cambridge: Cambridge University Press. [in English].
- Berend, N., 2012. Immigrants and locals in Medieval Hungary: 11th – 13th century *The expansion of Central Europe in Middle Ages*. London – New York: Routledge, 205-319 [in English].
- Bogdanov, Yu. V., 2003. *Istoriya Slovakii* [History of Slovakia]. M.: Institut slavyanovedeniya Rossyjskoj akademii nauk [in Russian].
- Cartledge, B., 2011. *The will to survive. A history of Hungary*. London: Hurst and Company. [in English].
- Chirkovich, S. M., 2009 *Istoriya serbov* [History of Serbians]. M.: Ves myr. [in Russian].
- Curta, F., 2019. *Eastern Europe in the Middle Ages*. Leiden – Boston: Brill. [in English].
- Engel, P., 2001. *The realm of St. Stephen. A history of Medieval Hungary, 895-1526*. London – New York: I. B. Tauris. [in English].
- Erdélyi, L., 1929. *Árpádkor*. Budapest: Pallas irodalmi es nyomdai részvenytársag kiadása. [in Hungarian].
- Fine, J. V. A., 1991. *The Early Medieval Balkans. A critical survey from the sixth to the Late Twelfth century*. Ann Arbor: The university of Michigan press. [in English].
- Font M., Barabás G., 2019. *Coloman, king of Galicia and duke of Slavonia (1208-1241). Medieval Central Europe and Hungarian power*. Leeds: ARC Humanites Press [in English].
- Frejdzon, V. I., 2001. *Istoriya Horvatii* [History of Croatia]. SPb.: Aletejya. [in Russian].
- Golovko, O. B., 2006. *Korona Danyla Halyc'koho: Volyn' i Halychyna v derzhavno-politychnomu rozvytku Central'no-Sxidnoyi Yevropy rann'oho ta klasychnoho seredn'ovichchya* [Danylo Halytskyi's

---

crown: Volyn and Halychyna in the state-political development of Central-Eastern Europe in the early and classical Middle Ages.]. K.: VD «Stylos». [in Ukrainian].

Golovko, O. B., 2010a. Vijnna za «halycku spadshhynu» (1187–1189) [The war for the "Galician heritage" (1187–1189)] *Knyazha doba. Istorija i kul'tura*, 3, 116–132. [in Ukrainian].

Golovko, O. B., 2010b. *Yugo-Zapadnaya Rus v politike Vengrii v pervoj polovinye XIII veka* [South-Western Rus in the politics of Hungary in the first half of the 13th century] *Rossica antiqua*, 2, 2010, 113–139. [in Russian].

Golovko, O. B., 2013. Spish's'ka uhoda 1214 r. uhors'koho korolya Andriya II i krakivs'koho knyazya Leshka Byaloho ta yiyi naslidky [The Treaty of Spis in 1214 between the Hungarian king Andriy II and the Kraków prince Leško Biały and its consequences] *Ukrayina v Central'no-Sxidnij Yevropi*, 12–13, 127–147. [in Ukrainian].

Grot, K. Ya., 1889. Iz ystoryy Uhrii i slavyanstva v XII veke (1141–1173) [From history of Hungary and Slavs in 12th century (1141–1173)]. Varshava: V tipohrafii Maryy Zemkevich [in Russian].

Islamov T. M., Pushkash A. Y., Shusharin V. P., 1971. *Istorija Vengrii. T. 1.* [History of Hungary. Vol. 1] M.: Nauka [in Russian].

Karácson, I., 1895. Szent László király élete. Győr: Győregyházmegye könyvnyomdája [in Hungarian].

Kontler, L., 2002. *Istorija Vengrii* [History of Hungary]. M.: Ves' mir. [in Russian].

Kostyk, M., 2019. Borotba za Avstrijs'ku spadshhynu. Cheskyj poxid Danyla [Fight for Austrian heritage: Czech campaign of Danylo Romanovych] *Uhorsko-ukrayinski etyudy*, 3, 139–156 [in Ukrainian].

Kristó, Gy., 1976. *Az Aranybullák százada*. Budapest: Kossuth kiadó. [in Hungarian].

Kristó, Gy., 2003. *Háború és hadviselés az Árpádok korában*. Kaposvár: Szukits Könyvkiadó. [in Hungarian].

Magdalino, P., 1993. *The empire of Manuel Komnenus I, 1143–1180*. Cambridge: Cambridge university press. [in English].

Makk, F., 1996. *Magyar külpolitika, 896–1196*. Szeged: Szegedi Középkortörténeti Könyvtár. [in Hungarian].

Malcolm, N., 1994. *Bosnia. A short history*. New York: New York university press [in English].

Mandzyak, V., 2019. Rostyslav Myxajlovych: illustri duce Gallitiae et bano totius Sclavoniae, dominus de Machou et imperator Bulgarorum [Rostislav son of Michael: illustri duce Gallitiae et bano totius Sclavoniae, dominus de Machou et imperator Bulgarorum] *Uhorsko-ukrayinski etyudy*, 3, 157–180 [in Ukrainian].

Molnar, M., 2017. *A concise history of Hungary*. Cambridge: Cambridge university press [in English].

Mrhyh, Je., 2008. *Severna Bosna. 13–16. vek*. [Northern Bosnia in 13th–16th centuries] Beograd: Istoryjski institut. [in Serbian].

Ostrohorskij, H., 2002. *Istorija Vizantiyi* [History of Byzantium empire]. Lviv: Litopys [in Ukrainian].

Pop I. – A., Bolovan I., 2005. *Istorija Rumynii* [History of Romania]. M.: Ves' myr. [in Russian].

Salagean, T., 2016. *Transylvania in the second half of the Thirteenth century. The rise of congregational system*. Leiden-Boston: Brill, [in English].

Shusharin, V. P., 1997. *Ranniy etap etnicheskoj istorii vengov* [Early stage of ethnic history of Hungarians]. M.: ROSSPEN. [in Russian].

Szabó, K., 1886. *Kun László*. Budapest: Méhner Vilmos Kiadása. Retrieved from: <https://mek.oszk.hu/05600/05600/index.phtml> [in Hungarian].

Vasary, I., 2005. *Cumans and Tatars. Oriental military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185–1365*. Cambridge: Cambridge University press [in English].

Voloshchuk M. M., 2006a, Vasalna zalezhnist Danyla Romanovycha vid Bely IV (1235–1245 rr.): dzherela, istoriografija ta korotka postanovka problemy [Danylo Romanovych's vassal dependence on Bela IV (1235–1245): sources, historiography and a brief statement of the problem] *Ukrayina – Uhorshhyna: spil'ne mynule ta s'ohodennya. Materialy Mizhnarodnoyi konferenciyi (Kyiv, 14–16 kvitnya 2005 r.)*, 86–95 [in Ukrainian].

Voloshchuk, M. M., 2006b. Danyyl Halyckyj y Bella IV. K rekonstrukcyi russko-venherskyx otnoshenyj 30-x hodov XIII v. [Daniel Halitskiy and Bella IV. To the reconstruction of Russian-Hungarian relations in the 30-ies of 13th century] *ROSSICA ANTIQUA: Issledovaniya i materialy 2006*, 331–341. [in Russian].

Voloshchuk, M. M., 2007a. Vplyv Zolotoyi Ordy na evolyuciyu rus'ko-uhors'kyx vijs'kovo-politychnyx vzayemyn ostann"oyi chverti XIII st. [The influence of the Golden Horde on the evolution of Russian-Hungarian military-political relations in the last quarter of the 13th century] *Visnyk Kyivivs'koho nacional'noho linhvistychnoho universytetu: Seriya «Istoriya, ekonomika, filozofiya»*, 13, 23–30 [in Ukrainian].

Voloshchuk, M. M., 2007b. Problema legitimizatsii vlasti vengerskoho korolya Endre II v Halyckoy zemle (1205-1206 gg.) [The Problem of Legitimization of the Power of the Hungarian King Andrew II in the Galician Land (1205-1206)] *Slavyanskie Chteniya, posvyashchennyye Dnyu sv. Kirilla i Mefodiy: Materialy VII y XVIII konferencii studentov, aspirantov i molodyx uchenyx. Sankt-Peterburg, 20-21 maya 2005 goda. Sankt-Peterburg, 25-26 maya 2006 goda*, 16-21 [in Russian].

Voloshchuk, M. M., 2008b. «Uhors'ke dytynstvo» knyazya Danyla Romanovycha (1206–1210 rr.) ["Hungarian Childhood" of Prince Danylo Romanovych (1206–1210)] *Na vivtar istoriyi Ukrayiny. Yuvilejnyy zbirnyk na poshanu akademika AN Vyshhoyi shkoly Ukrayiny, profesora V. V. Hrabovec'koho*, 365–376 [in Ukrainian].

Voloshchuk, M. M., 2009a. «Voknyazhenyye» halyc'ke Volodyslava Kormyl"chycha (1210–1214 rr., z perervamy): mify i real'nist' [Volodyslav Kormyl"ych's Galician "Voknyazheniye" (1210–1214, with interruptions): myths and reality] *Visnyk Prykarpats'koho universytetu*, XV, 38-47 [in Ukrainian].

Voloshchuk, M. M., 2010. Dominus noster Bela Galaciae Rex. Problema onovlennya tytulu uhors'kyx koroliv v konteksti vijs"kovyx podij rubezhu 80–90-rr. XII st. [Dominus noster Bela Galaciae Rex. The problem of renewing the title of Hungarian kings in the context of military events at the turn of the 80-ies and 90-ies of 12th century] *Voyenna istoriya Halychyny ta Zakarpattya. Naukovyy zbirnyk. Materialy Vseukrayins'koyi vijs'kovo-istorychnoyi konferenciyi. L'viv, 15 kvitnya 2010 r.*, 63–66 [in Ukrainian].

Voloshchuk, M. M., 2014. «Rus'» v Uhors'komu korolivstvi (XI - druha polovyna XIV st.): suspil"no-politychna rol", majnovi stosunky, mihraciyi ["Rus" in the Hungarian Kingdom (XI - second half of the XIV century): socio-political role, property relations, migrations]. Ivano-Frankivs"k : Lileya-NV. [in Ukrainian].

Voloshchuk, M. M., 2008a. Problema vasal'noyi(?) pidlehlosti knyaziv Ihorevychiv chernihivs'kyx vid uhors'koho korolya Endre II: dzherela, istoriohrafiya, postanovka problemy [The problem of the vassal(?) subordination of Princes Igorevich of Chernigov to the Hungarian king Endre II: sources, historiography, statement of the problem] *Ukrayins'kyj istorychnyj zbirnyk*, 11, 18-25 [in Ukrainian].

Voloshchuk, M. M., 2009b. Volodyslav Kormyl"ych: Vengerskaya bytnost' 1214–1232 gg [Volodyslav Kormyl"ych: Hungarian existence 1214–1232] *Drevnyaya Rus'. Voprosy medievistiki. № 3(37), sentyabr' 2009 g.*, 19-20. [in Russian].

Voloshchuk, M. M., 2009b. Korol' Endre II – knyazi Ihorevychi halyc'ki (chernihivs"ki): problemy vzayemovidnosyn (1208–1209 rr.) [King Endre II - princes Igorevichi of Galicia (Chernihiv): problems of mutual relations (1208–1209)] *Karpaty: lyudyna, etnos, cyvilizatsiya*, 1, 84–94 [in Ukrainian].

Voloshchuk, M. M., 2011. «Fyla drevle prehordiy» / Fila supruniensis. Malovidomi syuzhety z istoriyi Halyc'koyi zemli pershoyi polovyny XIII stolittya ["Fila drevle pregordia" / Fila supruniensis. Little-known stories from the history of the Galician land of the first half of the 13th century] *Ukrayina: kul'turna spadshhyna, nacional"na svidomist", derzhavnist": Zbirnyk naukovyx prac'*, 20, 189-196 [in Ukrainian].

Voloshchuk, M. M., 2005. Vassalnaya zavysymost Danyyla Romanovycha ot Bely IV (1235 – 1245 hh.): aktual'nye voprosy rekonstrukcii russko-venherskix otnoshenyj vtoroj chetverti XIII v. [The vassal dependence of Daniel Romanovych on Bela IV (1235 – 1245): topical issues of the reconstruction of Russian-Hungarian relations in the second quarter of the 13th century] *Specimina nova. Pars prima*, 3, 83-113 [in Russian].

Voloshchuk, M. M., 2007c. Endre II - Danylo Romanovych Volyns'kyj: styl' vzayemovidnosyn (serpen' 1205 – veresen' 1213 rr.): dzherela, istoriohrafiya, korotka postanovka problemy [Endre II - Danylo Romanovych Volynskyi: the style of mutual relations (August 1205 – September 1213): sources, historiography, a brief statement of the problem] *"Slovo o polku Ihorevim" ta joho doba: Materialy Mizhnarodnoyi naukovy-teoretychnoyi konferenciyi*, 130-135 [in Ukrainian].

Voloshchuk, M. M., 2019. Do pytannya poxodzhennya rus'koyi druzhyny uhors'koho korolya Volodyslava I (1077–1095) [On the question of the origin of the Russian wife of the Hungarian king Volodyslav I (1077–1095)] *Uhors'ko-ukrayins'ki etyudy*, 3, 107-124 [in Ukrainian].

Yurasov, M. K., 2008. Russko-vengerskie otnosheniya v gody kievskogo knyazheniya Vladimira Monomaha [Russian-Hungarian relations at the time of rule of Vladimir Monomakh] *Otechestvennaya istoriya*, 3, 3–18. [in Russian].

Yurasov, M. K., 2017. *Vnuk Vladimira Monomaxa. Boris Kalmanovych, knyaz" avantyuryst*. SPb.: Evraziya [in Russian].

Yurasov, M. K., 2018. *Na zapadnyx rubezhax Rusi* [On the Western borders of Rus]. Sankt-Peterburg: Nauka [in Russian].

Yurevich, O., 2004. *Andronik I Komnyn* [Anronicus I Comnenus]. SPb.: Evraziya [in Russian].

Zsoldos, A., 2009. *Nagy uralkodók és kiskirályok a XIII. században*. Budapest: Kossuth kiadó [in Hungarian].

**CROWN OF ST. STEPHEN.
HUNGARIAN MEDIEVAL MONARCHY UNDER THE RULE OF THE ÁRPÁD DYNASTY**

Yaroslav Pylypchuk

Doctor of Historical Sciences,

Senior Lecturer of the Department of World History and Archeology,
Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv

Abstract. *This article is devoted to the history of the Arpad dynasty in 1063 – 1301 after the rebellion of the Hungarian pagans in the middle of the 11th century. power in the Hungarian kingdom passed to Salomon I, who was able to establish himself on the throne with the help of the Germans. Salomon I was a weak ruler who relied on German and Pecheneg help. Descendants of Endre I, Geza I and Laszlo I strengthened the state and were able to repel the invasion of Pechenegs and Kipchaks. Koloman I realized the claims to the Croatian crown that Laszlo I still had. The Hungarian kings repeatedly invaded the territory of Galicia and had plans to make this territory as much a part of the "Crown of St. Stephen" as Croatia. In the civil strife in Russia, the Arpads were supporters of the Kyiv princes, who were at enmity with the Galician princes. Another bone of contention was Dalmatia. Hungary fought with Venice for control of this region. The middle of the 12th century. passed under the sign of wars with Byzantium. The Hungarian kings were forced to resist the pressure of Manuel I Comnenus under whose reign the Byzantine Empire reached the same level of power as under the emperors of the Macedonian dynasty. Hungary was forced to temporarily cede Slavonia, Croatia and Dalmatia. The apogee of the power of the Hungarian kings was the reign of Béla III, when the Hungarians recaptured Slavonia, Croatia, Dalmatia from Byzantium and occupied Galicia for a while. King Imre became an ally of Byzantium against the restored statehood of Serbia and Bulgaria. During the reign of Endre II, the Hungarian king made concessions to the barons. This was due to the large-scale foreign policy projects of Endre II. During almost his entire reign, he fought for Galicia against the Volyn Romanovychs and the Smolensk Rostyslavychs, and also took part in the Fifth Crusade in 1217. Another major project was the Christianization of the Kipchaks, which was realized in the creation of the Cuman diocese in 1228. Endre II's heir Bela IV faced significant challenges. He resisted the aggression of the Austrian Duke Friedrich II Babenberg and the Mongol invasion. The attempt to include Galicia and Styria in Hungary failed due to opposition from Danylo Romanovych and Przemysl II Ottokar. Hungarian weapons were happy only in the conflict with the Bulgarians. Bela IV's successor, István V, had considerable problems with the barony. The crisis of the Hungarian kingdom during the reign of László IV only deepened. Gutkeleds, Kyosogs, and Babonichi rebelled against the monarch. The king's attempt to rely on the Kipchaks met with resistance from the secular and church aristocracy. During the reign of László IV, in foreign policy, Hungary could boast of a successful defense of the country against the invasion of the Golden Horde in 1285 and a victory over the Czechs in the Battle of the Moravian Field in 1278. Internal politics were unsuccessful and the king died as a result of a conspiracy of aristocrats in 1290. The last Hungarian king Endre III was the son of the bastard Istvan Postum and throughout his reign was forced to fight against pretenders from the Habsburg and Anjou dynasties, as well as the impostor Endre of Slavonia. The anti-royal front consisted of the Hungarian magnates Kyosogi and the Croatian magnates Babonici and Frankopans. Croats supported claims to the throne by the Anjou dynasty.*

Key words: *Arpads, Laszlo I, Bela III, Endre II, Bela IV, Laszlo IV, Endre III, Hungary, Byzantine Empire, Serbia, Galicia-Volyn State, Croatia, Kyosogi, Babonichi, Gutkeleds.*